

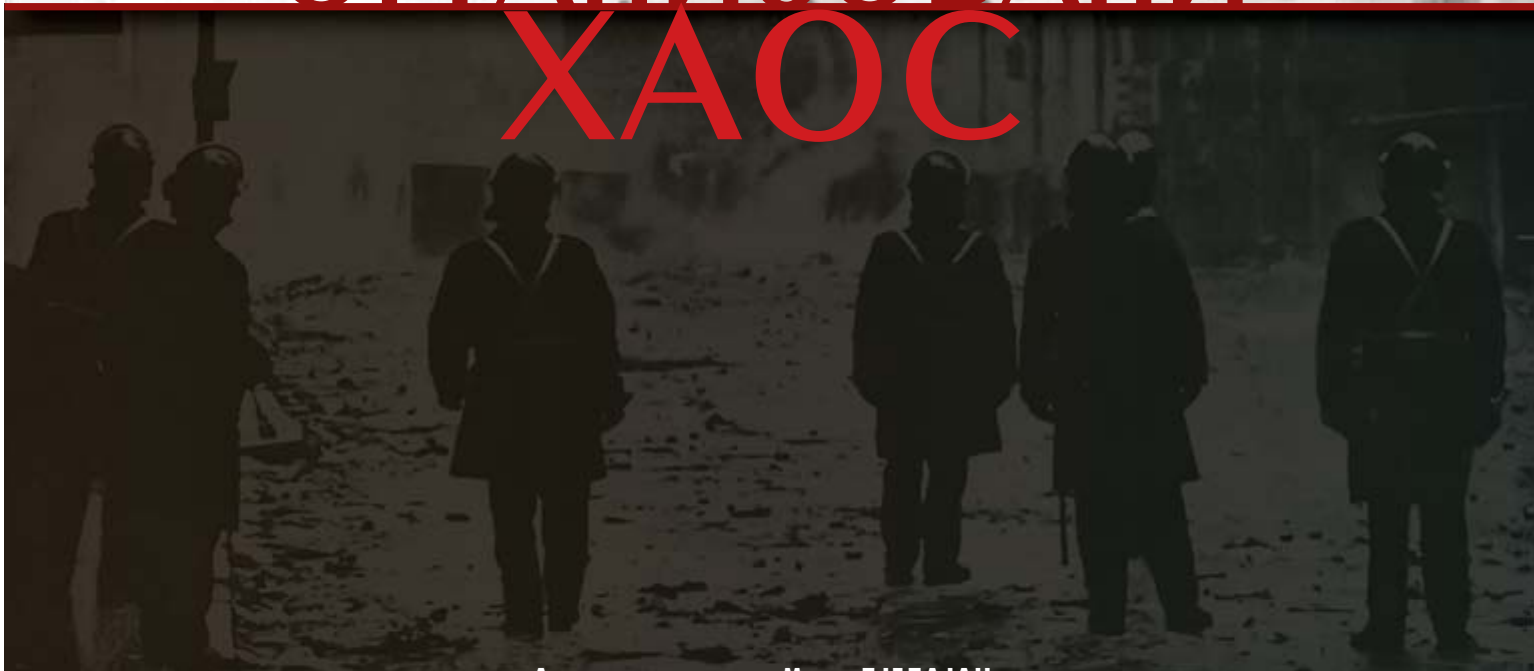
ОДБРАНА

СПЕЦИЈАЛНИ ПРИЛОГ 45

ВОЈНИ УДАРИ У 20. ВЕКУ

ОРГАНИЗОВАНИ ХАОС

Аутор прилога др Миле БЈЕЛАЈАЦ

СТАЊЕ ПРЕВРАТА

Историја је богата примерима државних и војних удара, а данашњица као да потврђује да ће то и надаље бити пракса

На полицама књижара у свету нуде се приручници за планирање и провођење војних удара, које пишу стручњаци за специјалне операције (нпр. Ken Connor, David Hebdich, *How to stage Military Coup: From Planning to Execution*; Edward Luttwak, *Coup d'Etat. A Practical Handbook*). Написани су радови о новом типу пропаганде и припремању „организованог хаоса“, улози глобалних медија. У организацији америчких војних аналитичара, 2006. године одржана је расправа са питањем да ли је могуће „незамисливо“ – државни удар у Америци (*American Coup d'Etat: Military Thinkers discuss the Unthinkable*, *Harpers Magazine*, април 2006). Један од учесника (A. J. Vasevich) указао је да нису униформисана лица та која су потенцијално опасна већ милитаризовани цивили којима је војска средство. Такође, уперио је прст на страховиту уплетеност идеологије „националне безбедности“, која је плод *хладног рата*, али је посебно присутна после 11. септембра.

ВОЈСКА - ДОМИНАНТНА СИЛА

Обично се државни удари виде као форма насилне смене власти или владара у једној земљи, коју првенствено организују унутрашњи елементи, насилним и нелегалним средствима. За разлику од револуције, као масовне форме преврата, удари су обично дело мање групе, најчешће војних личности у спрези са опозиционим политичарима или са ослонцем на иностранство. О прикривеном утицају страних влада, па и мултинационалних компанија на промене влада, режима или диктатора писали су многи аутори аналитичари *хладног рата*.

Протагонисти или наручиоци преврата нису увек у потпуности искалкулисали последице, које су често уводиле земље у дуготрајне грађанске ратове са трагичним последицама. Многи преврати били су неуспешни. Мада је од неких удара прошло више деценија или читав век, о њиховим правим позадинама још се нагађа или се препричавају легенде.

Као последица удара, на власт долазе војни или до тада опозициони лидери, но у свакој варијанти војска је доминантна сила било као извршилац или као ослонац превратних снага. Наполеон Бонапарта искористио је свој престиж у војсци и ослонац на гарнизон у Паризу када је укинуо Револуционарни директоријум 1799. године и прогласио себе за првог конзула. Његов сестрић Луис Бонапарта, председник Француске, такође је са ослонцем на војску укинуо републику 1851. године и прогласио себе царем. Краљ Александар Карађорђевић је такође рачунао на подршку војске као њен врховни командант када је укинуо устав, распустио парламент и увео лични режим 1929. године.

Цео 20. век пун је примера државних и војних удара, посебно постколонијална ера. Неки су постали незаобилазни беочуг у писању

модерне историје, као што је случај са ударом у Конгу 1965. или оним у Чилеу 1973. године, рушење председника Макариоса на Кипру 1974, војни удар у Пољској генерала Јарузелског 1981. године или, у најновијем времену, покушај рушења Михаила Горбачова 19–20. августа 1991. Готово да нема државе у средњој и Латинској Америци или на Карибима, која није искусила по неколико државних удара у својој новијој историји. Африка, Блиски исток, Турска, Афганистан, Иран, Пакистан, Бурма, Тајланд, Камбоџа, Вијетнам, Индонезија и многе друге, искусиле су стање преврата. Европске земље пре Другог светског рата спознале су многе форме државних удара и завођења личних режима. Практика је на старим традицијама само настављена после 1945. године. Чак и стабилне демократије каква је Француска често су биле на рубу преврата. Тако су се генерали из Алжира, предвођени Масијем и Саланом (Massu and Salan), и њихове присталице у метрополи побунили 13. маја 1958. против кандидатуре Пјера Филмана (Pierre Pflimlin) за председника, који је најавио спремност да напусти колонију, и захтевали долазак Де Гола (De Gaulle) на власт. У критичном тренутку сам Де Гол био је у Алжиру. Тиме је срушена четврта република. Једнако тако група генерала побунила се крајем априла 1961. године против председника Де Гола, ослањајући се на терористичке акције организације ОАС и падобранске јединице. У том покушају преврата, генерал Де Гол једва је избегао атентат.

ИСКУСТВА БАЛКАНА

Није мањкало преврата ни у Србији, Грчкој, Бугарској и Албанији. У свим земљама војска или наоружане присталице (Албанија) давале су тон преврату. У Србији је почетком века смењена династија, у Грчкој су удари били готово свакодневна појава у међуратним годинама. У побеђеној Бугарској први покушај преврата био је инспирисан неприхватањем капитулације 1918, док је рушење Земљорадничке владе Стамболијског 1923. године упамћено по масовним ликвидацијама и мучењима. Цар Борис и војна лига довели су ударом 1934. године на власт Цанкова. У Албанији су се ударима смењивали Зогу и Фан Ноли, а као жртва атентата пао је Есад Паша. Дворским ударима у Албанији (1928), Југославији (1929) и Румунији (1938) суспендовани су устав, владе и парламенти, а монарси су преузели све прерогативе. Румунски краљ Карол ослонио се на будућег диктатора генерала Антонескуа, а краљ Александар током свог времена на генерала Живковића. Војни завереници су поново ступили на сцену Југославије 27. марта 1941. године.

ЗОНА ОТВОРЕНИХ ПИТАЊА

Неколико карактеристичних примера пучева у 20. веку појашњава и принципе њиховог организовања, очекивања пучиста - остварена или изневерена, али и утицаје водећих светских сила на токове и разрешења тих сукоба

П рчка је у новијој историји упамтила више удара и диктатура у које су биле укључене војне личности. Војска је тек коју декаду након задобијања независности натерала краља Ота да одобри доношење устава 1843. године. Потом је један од најеминентнијих грчких државника у 20. веку, Елефтерос Венизелос, постао први пут премијер после војног удара 1909. године. Државни удар 1922, којим је генерал Николаос Пластирас свргнуо краља Константина I, имао је активну подршку генерала Теодороса Пангалоса (1878–1952), који ће постати министар војни и убрзо владати као диктатор. На првом кораку организовао је суђење шесторици монархиста, војних и цивилних лидера који су оптужени за велеиздају због изгубљеног рата у Малој Азији и погубљени. Сам је реорганизовао грчку војску на северу и Врховну команду.

Официри лојални Пангалосу оборили су 24. јуна 1925. владу, која је била спремна да прихвати мировни уговор у Лозани, и инаугурисали генерала за председника. Генерал се 3. јануара 1926. прогласио диктатором. Међутим, убрзо су многи млађи официри, који су га довели на власт, постали незадовољни његовим поступцима у међународним односима, јер су сматрали да штете грчким интересима, а и због тешке економске ситуације у којој се он није сналазио, па су 24. августа исте године извршили контраудар и скинули га са власти. Председник републике поново је постао адмирал Павлос Коунтуриотис, некадашњи члан Венизелосовог ратног тријумвирата, који је превео Грчку на страну савезника. Непмирни дух Пангалоса је одвео у затвор (1930–1932).

Поновним, трећим доласком за премијера Грчке 1928, Елефтерос Венизелос је својим поступцима отуђио од себе генерала Георгиоса Кондилиса, који ће прећи у противнички табор и убрзо постати судбоносан у националним догађајима. Венизелос, мада је увео нови, већински изборни систем, губи глатко изборе 1933. године. Његов пријатељ, генерал Пангалос, пучиста из 1922, покушава да га врати на власт новим војним ударом. Тај покушај је 6. марта 1933. бедно пропао. Мада није било утврђено да ли је и колико сам Венизелос подстицао удар, његови противници су га оптуживали за то и у јуну 1933. на њега извршили атентат, који није успео. Пластирас и Венизелос постају избеглице у Француској. У земљи је владало ванредно стање.

ПОВРАТАК КРАЉА

Но, двојица пријатеља не мирују. У дослуху њихове присташе из официрског кора 1. марта 1935. поново покушавају да оборе владу Цалдариса ударом. Тај покушај изазвао је погубију неколико људи. У судским процесима који су следили, 60 официра је осуђено на смрт, али су само два погубљена, око хиљаду људи је оптужено због саучесништва, 1.500 официра свих родова избачено је из службе, а многи од њих су ражаловани.

Удар је само убрзао враћање монархије, оно чега су се сами пучисти највише плашили, и увођење прикривене диктатуре. Антивенизелисти укидају Сенат, у коме већину имају њихови противници, и расписују изборе за јун 1935, у условима у којима је ванредно стање још било на снази. Ројалисти, које је предводио генерал Кондилис, више нису били спремни чак ни да на речима

Генерал Теодорос Пангалос

Атина – суђење учесницима пуча 1935. године

поштују устав. Тражили су од председника владе да врати монархију, а када он то одбио, сам генерал, уз подршку својих официра, ударом изведеним 10. октобра 1935, себе поставља за премијера и проглашава монархију, а себе за регента. Потом је организовао плебисцит за повратак краља. У земљу се вратио краљ Ђорђе II после 15 година изгнанства. Тај владарски дом био је у родбинским везама са домом Карађорђевића.

Занимљиво је како је потом политичка пат-позиција довела до још већег уплитања монарха и војске у владање Грчком. Главне политичке снаге у Скупштини, без доминантне преваге (Народна и Либерална странка) не могу да се договоре о власти. Чак су тајно преговарале и са комунистима како би их привукле на своју страну и намакле потребну већину. Но, све пада на захтеву Либерала да се избачени официри врате у службу. Када је министар војни у привременој влади Папагос пренео забринутост војске краљу, овај га је одмах сменио крајње десничарским генералом и лидером Слободомне странке Јоанисом Метаксасом. У априлу 1936. године умро је привремени председник владе, па је краљ на то место поставио Метаксаса. Грчка је добила новог диктатора, кога ће са сцене однети смрт почетком 1941. године. Мада је на унутрашњем плану опонашао своје немачке и италијанске узор, покушавајући да дисциплинује немирни дух земљака, у спољној политици остао је доследан старим савезничким везама, посебно британским.

ВРЕМЕ ПУКОВНИЧКЕ ХУНТЕ

Данашњим савременицима ближи је и познатији војни удар изведен у Грчкој 21. априла 1967. године. На челу пуча овога пута био је пуковник Георгиос Пападопулос, а сарадници су му били Макарезос, Патакос и официри његовог или нижег ранга. Ти војници су се директно умешали у спор краља Константина II и тадашњег премијера, већ времешног Георгија Папандреуа. Сам Пападопулос је после пуча постао министар одбране и члан Председништва владе. Посла покушаја краљевог контраудара 13. децембра исте године, постао је премијер, а 21. марта 1972, прогласио је себе за регента. Избегаво је покушај атентата 1968. године. Време после пуча у Грчкој, али и шире, било је познато као време „пуковничке хунте“ и трајало је до 1974. године. Био је то период који по бруталности поступака према противницима, начинима мучења и ограничењу грађанских слобода превазилази сва ранија искуства те земље. Многе истакнуте личности грчког јавног живота отишле су у емиграцију. Међу њима и позната глумица и певачица Мелина Меркури, која је оставила надахнуте, протестне песме о том времену. Хунта је, уз подршку службених америчких кругова, имала

удела у рушењу владе Макариоса на Кипру. Многи Грци су схватили речи извињења приликом посете Клинтона Атини 1999. године као директну потврду сумњи да су САД подржавале хунту, па чак имале улогу у планирању самог пуча. Истиче се чињеница да су због важности положаја Грчке у Северноатлантској алијанси службе САД уско сарађивале са Грчком обавештајном службом (ΚΥΡ) и LOK Special Forces, које ће бити укључене у извршење пуча. Брига Алијансе почивала је на чињеници да је земља политички била стално подељена и после окончања грађанског рата, те да је постојао страх од левичарског пуча. Чињеница је да су грчки официри обавестили своје америчке колеге о намераваном пучу неколико дана унапред.

После покушаја морнаричке побуне у мају 1973. године и студентских демонстрација које су крваво растурене, командант војне полиције генерал Јоанидис оборио је са власти дотадашњег председника Пападопулоса. Био је то мини удар тврде струје хунте против доскорашњег лидера.

Крај све непопуларније хунте дошао је на захтев војске да се власт преда цивилима.

Грчка

КИПАР

Војни удар којим је оборен председник несврстане републике Кипар архиепископ Макариос организовали су одлазећа хунта и генерал Јоанидис у Атини. Претходно је хунта својим заоштравањем односа о разграничењу са Турском и покушаја да се Кипар стави под контролу „националног средишта“, изазвала низ лоших последица. Макариос, који се опирао тежњама Атине, и оптуживао хунту да жели да уништи самосталност те земље, затражио је почетком јула 1974. да сви официри грчке армије напусте редове Кипарске националне гарде. Одговор Јоанидиса на тај захтев било је покретање државног удара. Уместо националног одобравања, генерал је био суочен са инвазијом турских снага на северни део отока 20. јула и нужношћу да одступи.

Председник Макариос, који ће се, после избеглиштва, крајем исте године вратити на Кипар, био је жртва не само двеју десничарских војних хунти – грчке и турске, већ и оних који су водили бригу о стратешком планирању на осетљивом јужном крилу Северноатлантске алијансе и стратешки важном отоку ван контроле, који је у непосредној близини Блиског истока, где је нетом окончан још један у низу ратова.

Политичар који је у администрацији САД директно одговоран за креирање вањске политике, државни секретар, шеф Националног савета за безбедност, председник Комитета четрдесеторице, надзорник прикривених операција Хенри Кисинџер (Henry Kissinger), уподљиво је ћутао у својим мемоарима о целој епизоди. Тачније, тврдио је да је био изненађен догађајима. Такође, трудио се да одлика Макариоса као човека који је узроковао тензије. Мада ће у трећем тому допунити своја јавно изнесена виђења критикама и грчке и турске хунте, остао је при тврдњама које је саопштавао на прес-конференцијама – да у време догађаја није био упућен у планове. Истраживања и сведочења његових блиских сарадника то оповргавају. Два месеца пре удара, у мају 1974. године, Кисинџер је од шефа Кипарског деска у Стејт департменту Томаса Бојата (Thomas Boyatt) примио меморандум са тачним предвиђањем акција Јоанидиса – да предстоји удар хунте на Кипар и Макариоса. Секретар је упозорен да је потребан хитан демарш у Атини како би се хунта одвратила од тих планова. У противном, неупућивање демарша значило би да су САД индиферентне. Бојат је, такође, навео да ће у случају да хунта крене са извршењем плана, без сумње, тиме изазвати турску инвазију. Кратко време после тога, 7. јуна 1974, интерно издање за потребе обавештајних служби и Стејт департамента *National Intelligence Daily* донело је цитат из америчког службеног извештаја са терена од 3. јуна, у коме су тачно назначени правца размишљања и намера генерала Јоанидиса, убеђење да ће он моћи чак и без помоћи организације ЕОКА да изведе смену за 24 сата, готово без крви. Турци ће, по том извештају, тихо прихватити смену свог кључног непријатеља. У извештају је наведено да ће Макариоса уклонити у случају било какве његове провокације и да ће, након тога, конечно, Грчка и Турска моћи директно да се договоре о судбини Кипра. Да је Кисинџер био добро упућен, сведочи и позив сенатора Вилијама Фулбрајта (William J. Fulbright), председника сенатског

Архиепископ Макариос

Подељени Кипар

Комитета за спољну политику, да се предузму кораци који би одвратили хунту од авантуре. То би, сматрао је сенатор, бар делимично поправило моралну штету коју су САД себи нанеле опростом хунти. Навео је и да ће потез хунте неминовно довести до грчко-турске конфронтације, те да ће, ако се САД не умешају, бити окрњен њихов углед на Кипру. Из сведочења тадашњег америчког амбасадора у Атини Хенрија Таске (Henry Tasca) види се да је Јоанидис већеметно одбио да сарађује са дипломатским деском и да је комуницирао искључиво каналима Централне агенције. Таска је дао до знања да он није био у прилици да контролише шта је одлазило или стизало тим каналима. Грчки генерал Григориос Бонанос, командант грчке војске у време пуча, потврдио је у својим мемоарима 1986. године да су одобрење и подршка стигли у њихово обавештајно одељење преко Томаса Папаса, човека који је био одређен за поверљиву везу хунте и Никсон–Кисинџер администрације.

Но, шта је била стварна позадина понашања појединих учесника? Да ли је то, како су пре десетак година написала двојица америчких истраживача, био страх да британски лабуристи укину британске базе на отоку и цео стратешки важан простор буде препуштен неизвесној судбини, а Запад остане без електронских осматрачница? Зашто је Кисинџер де факто подржавао планове хунте, а потом Британцима ударио „вето“ да учине бар неке војне покрете и предупреду турско искрцавање – та су питања још увек без валидног одговора.

ЧИЛЕ

У септембру 1970. године левичарски кандидат др Салвадоре Аљенде задовољио је на председничким изборима танку већину од 36,2 посто. Њега су потом у Конгресу подржале неке хришћанске и мање радикалне партије, али и левица, те је након два месеца проглашен за председника. Чиле је до тада сматран најнапреднијом, стабилном плуралистичком демократијом јужне америчке хемисфере. Бирачко тело је било углавном подељено на три подједнака дела: десни-

Чиле 1970 – напад на председничку палату

Председник Аљенде окружен обезбеђењем

цу, Хришћанске демократе и партије центра, те социјалисте и комунисте. Већина је увек била формирана из прве две групе, тако да левица није имала прилику да влада. Подељена десница, посебно екстремна, и моћне корпорације (ITT, Pepsi, Chase Manhattan Bank) нису могле да прихвате стање после септембра 1970. године. Њихова мржња је убрзо имала одјека код Никсона (R. Nixon), коме се обратио председник компаније Пепси Доналд Кендел (Donald Kendall), иначе његов први послодавац у каријери. Никсон је одмах о томе продискутовао са Рокфелером, директором *Чејс Менхетн банке* и директором Централне агенције Ричардом Хелмсом (Richard Helms). Укратко је закључено да Аљенде не сме да преузме власт. Није се смело освртати на ризике, за 48 сати ваља испланирати акцију, одвојити десет милиона долара, по потреби и више, одабрати најбоље људе, радити непрекидно и искључити амбасаду САД у Чилеу из акције. Такође је наређено да чилеанска економија има да проциви. Док је тим у Ленглију био у формирању, амбасадор САД у Чилеу Кори (Edward Korry) био је потпуно искључен.

Ипак, тај план је наишао и на тренутне и на дугорочне препреке. Највећи проблем представљала је Војска Чилеа, која је, за раз-

Генерал Аугусто Пиноче
са завереницима

лику од земаља у окружењу, имала дугу традицију апстиненције од политике. Дакле, имала је легалистичку позицију у оквиру цивилно-војних односа. „Привремена“ препрека извршењу пуча била је сама личност тадашњег начелника Генералштаба чилеанске армије Ренеа Шнајдера (René Schneider). Он је био чврсти легалиста и супротстављао се било каквом мешању армије у изборни процес. На састанку у Овалном кабинету 18. септембра 1970. одлучено је да он „има да иде“.

Првобитни план је био да га киднапују официри „екстремисти“, на начин који би дао повода да се мисли како су иза отмице стајале присталице Аљендеа и левичари. Претпостављало се да би то изазвало панику у земљи и да би Конгрес одбио да Аљендеу повери председништво. За ту отмицу официрима је понуђена свота од 50.000 долара. У Војсци су, упркос поделама, оклевали. У јавности су почеле да фигурирају групе *Патрија* и *Либертат*, са којима је, мимо знања амбасадора САД, контактирао њихов војни аташе. Карта је бачена на генерала Роберта Вијоа (Roberto Viaux), који је имао везе са поменутих десничар-

ским групама. За генералове људе су у октобру испоручени оружје и гасне гранате како би „киднаповали“ Шнајдера, али се није ни постављало питање шта ће са њим бити после тога. Журило се да се све обави пре 24. октобра и одлуке Конгреса. У инструкцијама од 16. октобра инсистирало се да све активности буду строго тајне и безбедне како би се прикрила умешаност САД. У случају да се пробију рокови, ваљало је наставити са једнаким притиском док се Аљенде не обори. Генерал Шнајдер је избегао први покушај отмице 19. октобра. Пропао је и други покушај 20. октобра, али су завереници 22. октобра успели да га убију из аутоматског оружја које им је достављено. Пут за уклањање новоизабране владе био је отворен, као и пројекат FUBELT у Ленглију, под којим је вођена цела операција. На економском пољу укинута је помоћ и редуковане су инвестиције. Са војним режимима у окружењу договорена је координација у притисцима на Чиле и стварању опозиције унутар земље. Коначно, после штрајкова синдиката приватних камионџија и посвемашње депресије, организоване снаге унутар Војске, са генералом Аугустом Пиночеом (Pinochet) на челу, извршиле су удар 11. септембра 1973. године. Председничка палата бомбардована је и авионима. Одано обезбеђење и председник нашли су смрт у том сукобу. Свет је са згражањем пратио осветничко понашање хунте и масовне егзекуције.

Улице Сантјага у време преврата

ПОЉА СМРТИ

Велики број државних и војних удара потресао је тек ослобођене државе Африке и Азије. У позадини неких од њих стајале су некадашње метрополе, мултинационалне компаније или нове силе хладног рата и њихове обавештајне службе.

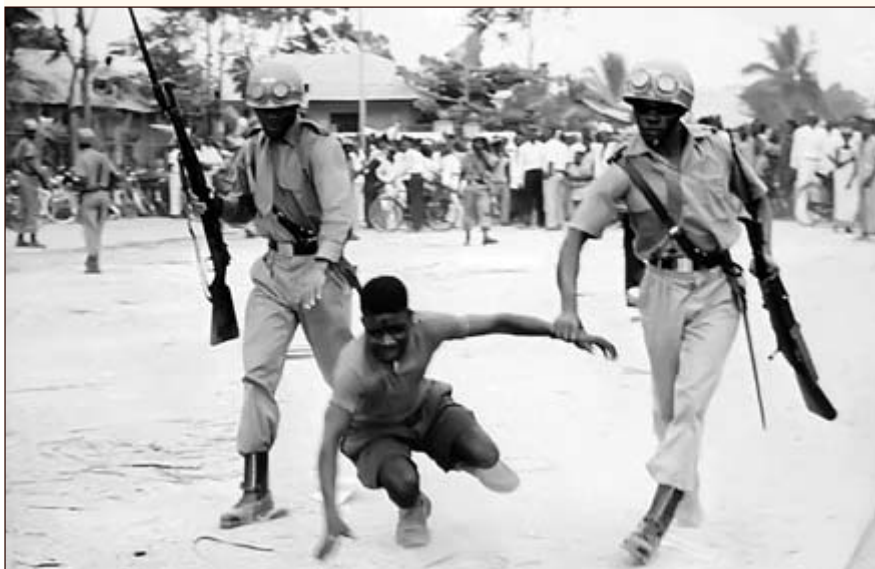
Један од бруталнијих удара је свакако свргавање и начин ликвидације првог премијера Демократске Републике Конго Патриса Емерија Лумумбе (Patrice Emery Lumumba) 14. септембра 1960. године. Лумумба је био познати лидер антиколонијалне борбе и први изабрани премијер по стицању независности испод белгијске колонијалне управе 24. јуна 1960. У краткој предисторији удара Лумумба је дошао у сукоб са председником државе Касом Вубуом који га је отпустио. Премијер је за узврат илегално сменио председника у Сенату, где је имао упориште, и онемогућио новоименованог председника владе да прими дужност јер није имао подршку у парламенту.

БЕЗ ФЕР ПРОЦЕСА

Међутим, пуковник Жозеф Мобуту (Joseph Mobutu) подржан од страних служби извео је удар, ухапсио Лумумбу и ставио га у кућни притвор, а такође онемогућио Каса Вубу. Снаге Уједињених нација су га обезбеђивале и покушавале да се избегне трагедија грађанског рата. Али Лумумба не мирује, извлачи се из притвора, одлази на север међу своје присталице и покушава да оформи своју владу. Трупe Мобутуа почеле су да га гоне и он је поново ухапшен у Порт Франки децембра 1960. Стране дипломате и припад-

Први премијер Демократске Републике Конго Патрис Емери Лумумба

ници УН у Леополдвилу, где је касније доведен, приметиле су очите трагове мучења и малтретирања на њему. Био је везан лисицама. Узалуд је апеловао на присутне официре УН да му прискоче у помоћ, они су остали само посматрачи и сведоци, као и страни новинари. Први генерални секретар УН Даг Хамаршелд апеловао је на Каса Вубу да му се омогући фер процес, али узалуд. Ускоро ће и сам Хамаршелд погинути под неразјашњеним околностима у авионској несрећи у Конгу.

Лумумба је лицемерно послат у побуњену Катангу на руке свом највећем непријатељу Мујиси Чомбеу. Убијен је 17. јануара 1961. у тридесет петој години живота. Пилот који га је испоручио причао је да није имао снаге да гледа дивљачко мучење које је уследило и убиство бившег премијера. Свет се згражао. У већ разбукталом хладном рату СССР

Насиље у Конгу

је за сву одговорност оптужио западне земље и УН.

Тај удар је био само први у низу. Следећи је већ био 1963, а наредни 1965, када је дошао на власт генерал Мобуту и остао до 16. маја 1997. године када је и он оборен побуном и војном победом Лоренса Кабиле. Конго је потом доживео више покушаја удара и нови грађански рат у источним провинцијама.

НОВА АЗИЈСКА ДЕМОКРАТИЈА

Тек ослобођен од француске колонијалне управе и подељен на супротстављени Север и Југ, Вијетнам је постао поприште честих преврата. Генерали су уз асистенцију покровитеља смењивали једни друге.

Генерал Нго Дин Дијем је из француске службе прешао под покровитељство САД и постао први председник Јужног Вијетнама. Промовисан у светској јавности као демократа, у својој земљи поступао је сурово као прави оријентални деспот. Био је убеђени антикомуниста и тиме је стекао наклоност покровитеља. За унутрашњу употребу имао је ореол великог националисте и аристократе из мандоринске породице. Његови поступци нису могли оправдати пропаганду да ће „Дијем учинити Јужни Вијетнам парламентарном и уставном републиком и да ће његово мисионарство из хаоса интрига излити нову азијску демократију“.

Истрошен, оборен је у војном удару генерала Дунг Ван Мина (Dung Van Minh) 2. новембра 1963. године. После крвавог заузећа палате Гиа Лонг у Сајгону, ухапшени су он и његов млађи брат Ну који му је био први саветник. По наређењу Мина они су убијени.

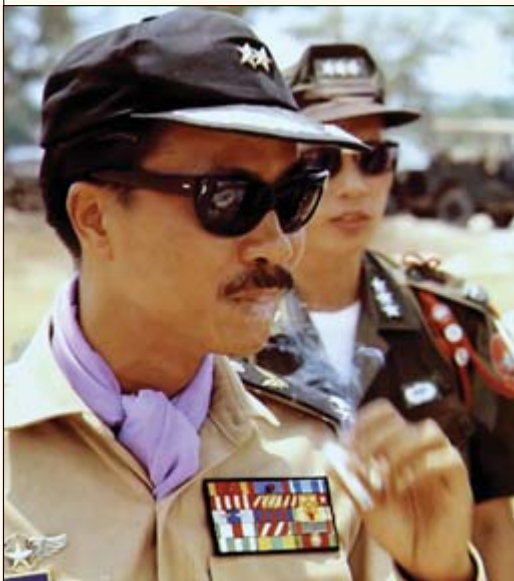

Вијетнам, самоспаљивљење будистичког монаха у знак протеста

Генерал Дунг Ван Мин није дуго остао на власти. И њега је у јануару 1964. збацио генерал Нгујен Кан. Имао је срећу да није погубљен. Поново је постао председник Јужног Вијетнама и предао је земљу снагама Вијетконга 1975, после чега је живео у америчком егзилу.

Нгујен Кан је сам искусио могућност да буде збачен већ у августу 1964. Вијетнамски револуционарни савет га је ипак 24. септембра сменио и оставио на положају начелника генералштаба. Међутим, он је наставио да влада из сенке. Следећи удар на де факто његову владу извршиће генерал Нгујен Ван Тие и ваздухопловни маршал Нгујен Кан у фебруару 1965. Војници су формално успоставили цивилну владу др Пан Хиј Куа. Премијери ће се мењати, а генерал Ван Тие остаће председник до слома 1975.

У суседној Камбоји није било мање трагично. У марту 1970. године премијер и генерал Лон Нол оборио је наследног принца Нородома Сиханука. Сам генерал постао је председник Кмерске Републике 1972. године и остао на тој дужности до 1975. године. Земљу је тресао грађански рат, а потом је постала поприште непрекидног америчког бомбардовања и агресије Вијетнама. Данас се у светској јавности помињу само Црвени кмери и њихов револуционарни терор, поља смрти и исељавање Пном Пена. Генерал Лон Нол предат је заборава.

Ваздухопловни маршал Нгујен Кан

Генерал Нго Дин Дијем

ИСКУСТВО ИСТОКА

Примери Пољске, Совјетског Савеза и неуспелог војног удара у СФРЈ, покривају на неки начин специфичности пучева у социјалистичким државним уређењима

После диктатуре генерала Пилсудског у међуратном периоду, Пољска је у време социјализма имала још једно искуство са уплитањем високих војних личности у политику у периоду од 1981. до 1990. године.

ПОЉСКА

У фебруару 1981. године генерал Војчек Јарузелски (Wojciech Jaruzelski) постао је председник пољске владе, задржавши и функцију министра одбране. Са тог места је у децембру исте године извео државни удар тако што је прогласио ванредно стање. Задржао је улогу првог министра (1981. до 1985) и стао на чело Војног савета националног спаса. Потом је био шеф Државног савета, а пред слом социјализма у источној Европи и председник Пољске (1989–1990). Као члан највиших партијских органа, већ 1970. године учествовао је у одстрањивању дотадашњег генералног секретара Валдислава Гомулке и доласку Едварда Гјерека. Био је на високим партијским дужностима и његови истомишљеници су га подржали у намери да се сачува стабилност пољског система под таласом штрајкова и притисака покрета „Солидарност“, који је био на различите начине подржан од западних влада.

Ванредном стању претходило је много драматичних седница Централног комитета Радничке партије, седница владе и међуна-

родних контаката. У земљи се економско стање погоршавало, Пољска је била парализана и у снабдевању и у комуникацијама. Обе стране шириле су и дезинформације. Сам Јарузелски збунио је јавност својом наводном изјавом на некој седници Политбироа да би „пре извршио самоубиство, него дозволио да пољски војник пуца на Пољака“. Ипак, дезинформација није било масовно рушење споменика Црвеноармејцима, што је узбуркавало Москву. У октобру 1981. године сукобила су се гледишта Јарузелског и тадашњег генералног секретара Кању, који је на пленуму ЦК дао оставку, а генерал је 18. октобра изабран за новог секретара. Недељу дана после тог пленума специјалне јединице пољске армије ушле су у села и градове да уведу ред у снабдевање, обезбеде заштиту друштвеног поретка и помогну становништву у „уклањању неправилности“. Тиме је пољска армија предвођена својим првим човеком отворено ступила на политичку сцену. Криза која је започела средином 1980. године ускоро ће кулминирати крајем децембра.

У време тих догађаја намерно је ширена легенда да су Јарузелски и пољски војни врх својим чином сачували земљу од совјетске интервенције, какву је 1968. године доживела Чехословачка. То је свако требало послужити јачању националног кредибилитета и прихватању новог стања од већине пољског становништва. Међутим, у светлу архивских извора који су обелодањени у време Бориса Јељцина види се да СССР није имао план да изведе инвазију на

Пољску, нити је таква намера постојала. У ствари, Совјети су недвосмислено одбили захтев Јарузелског за војном помоћи и оставили Пољацима да се сами носе са проблемом „Солидарности“. Совјети су у то време и сами имали довољно проблема у Авганистану. Од почетка кризе СССР је притискао Кању да ефикасније решава кризу, решава економске проблеме, да се обуставе штрајкови и почне са радом. С тим циљем они су у непуне две године дали бесповратну помоћ пољској влади у висини од пет милијарди долара. Међутим, како су резигнирани високи совјетски функционери поверљиво саопштили тадашњем југословенском амбасадору у Москви, „све то није било довољно да се нахрани 36 милиона пољских грађана“.

Саме вође синдиката „Солидарност“ плашиле су се интервенције па су

Лех Валенса

са свог првог конгреса у Гдањску послале апел радницима источноевропских земаља уверавајући их да је њихов циљ борба за побољшавање живота свих радних људи, те да не верују „лажима“ које се шире о њима. Западне владе су такође биле убеђене да би до такве интервенције могло доћи, па су реакције на увођење ванредног стања биле суздржане.

Генерал Војчек Јарузелски

СССР

Ујутро 19. августа 1991, у шест сати по московском времену, на радију и на свим телевизијским каналима у СССР-у прочитано је „саопштење совјетског руководства“, којим су грађани обавештени о увођењу ванредног стања у низу региона и да је власт, са циљем превладавања дубоке и свеопште кризе преузео Државни комитет за ванредно стање. То се десило дан пре најављеног самита лидера република, а са већином њих Горбачов је требало да потпише споразум о новом СССР-у, савезу не више социјалистичких него суверених држава.

Тадашњи генерални секретар КПСС (вођа) Михаил Горбачов, аутор „перестројке“ и реформе партије, био је под тродневном потпуном изолацијом са породицом у кримској вили, „због болести неспособан да обавља дужност“. Проглашена је забрана деловања политичких партија и друштвених организација, уведена су ограничења у раду медија и забрана одржавања митинга.

Као реакција на проглас Државног комитета, грађани Москве, Лењинграда и многих места уместо подршке почели су да се окупљају и протестују, а у Москви подижу барикаде. Многи региони одбили су да извршавају наређења, а судбину пуча одредило је негативно држање Бориса Јељцина, тада прве личности Руске ССР. Привидно осуђујући пуч као противустанован, Јељцин је подржао Горбачова, а промовисао излазак Русије из Савеза. Државни комитет извео је на улице Москве лојалне војне снаге да разбију барикаде. Пале су и жртве. Но, 22. августа све је било готово. Горбачов се под заштитом Јељцина вратио али је ускоро уследио распад СССР на независне државе, које је, изузев балтичких, иницирао Јељцин, а Горбачов је дао оставку. Организатори пуча били су ухапшени али и ускоро амнестирани од прокомунистичке Думе.

Тим пучиста био је састављен из најужег државног врха. Његов први човек био је председник СССР Генадиј Јанајев, затим министар одбране Димитриј Јазов, министар унутрашњих послова Борис Пуго и шеф КГБ Владимир Крујчков. Били су ту још Васил Стародубцев, Олег Шењин и други. Прво су покушали да наговоре Горбачова на абдицију, а кад у томе нису успели, они су га интернирали.

Пучисти су вероватно очекивали већи степен подршке, имајући у виду драматично погоршану економску и социјалну ситуацију и претње распадом земље са несагледивим последицама. Јачање слободе штампе и медија уопште отворило је врата национализму и антируским осећањима, посебно у Естонији, Летонији и Литванији, али и у Грузији. У поређењу са 1985. годином, државни дефицит је са нуле порастао на 109 милијарди рубаља, државне резерве

злата су се са 2.000 тона смањиле на 200 тона, а спољни дуг према западним повериоцима порастао са нуле на 120 милијарди долара. Сам Горбачов је морао 10. јануара да упути ултиматум литванској Врховној скупштини, захтевајући враћање правоснажности устава СССР у Литванији и повлачење свих противустановних закона. Следећег дана одобрио је акцију војске у покушају да се збаци литванска влада. У Виљнусу је том приликом погинуло и 14 цивила, а по проценама 600 људи је рањено. Запад је снажно реаговао и довео је Горбачова у мат ситуацију. Уместо дозвољених средстава, председник је понудио реформу у форми новог споразума о савезу. У целој ситуацији није без значаја драма коју је проживљавала до тада моћна совјетска армија која се повлачила из Немачке и земаља Варшавског уговора без услова за смештај, са обезвређеним платама и недовољним снабдевањем. За историју остаје питање како је то КГБ процењивао расположење јавности. Људи су без обзира на тешкоће осећали и веровали у промене, мање заокупљени свим аспектима „велике политике“.

Петнаест година касније, јавност је у самој Русији још увек подељена око пуча и његових последица. Истраживачи јавног мњења изnose да је 15 посто грађана убеђено да је требало подржати Државни комитет. У исто време, око 18 посто нема одређени став док би 2006. године 42,3 посто грађана одрекло подршку и једној и другој страни, сматрајући да је то била епизода борбе за власт међу функционерима, мада је већина у своје време то славила као де-

Време распада СССР-а

Борис Јељцин и Михаил Горбачов

Јељцин испред Белог дома

мократску победу. Данас сваки трећи Рус (36 посто) сматра да је распад СССР био „трагичан догађај са погибелним последицама за земљу и народ“.

СФРЈ

Готово пуне две деценије после фаталног краја СФРЈ у насилној сецесији и грађанском рату не престају приче о припреманом, али неизвршеном војном пучу ЈНА, којим би се спречили распад земље и рат. У јавности је протеклих година о томе изнесено више сведочења истакнутих савременика – војника и политичара. Објављиване су поједине процене, али коначне и целовите слике још нема. После читања и упоређивања исписаних сведочења остаје утисак да актери не говоре све, да се понекад додворавају средини у којој живе после нестанка СФРЈ, односно респектују нове политичке околности. Па ипак, искази се у много чему подударају. Самостална интервенција војске у политичке прилике разматрала се у оквиру ЈНА. Представници ЈНА тражили су политичке савезнике у свим деловима земље који би их подржали после удара. Обављани су преговори, договоран је редослед потеза.

Ма како правници били подељени, постојећи уставни оквир чинио је армију одговорном и за заштиту поретка и територијалне целовитости. Ванредно стање није била противуствана мера, али се за армију отварало питање легалитета целе акције, ако неко од највиших савезних тела не изда формално наређење. Прављене су анализе како је завођење ванредног стања било регулисано у другим савезним или конфедералним државама, посебно демократским.

ШТА ЈЕ ТИТО ОСТАВИО У АМАНЕТ ЉУБИЧИЋУ

Они који су водили војску били су на великом искушењу како да се поставе. Да ли да иду у самосталну акцију или да до последњег момента инсистирају на одобреном завођењу ванредног стања. Време је извесно радило против ЈНА. Она је дневно губила на свом борбеном кредибилитету и политичком легитимитету. Оно што се још 1987. могло са лакоћом извести, није без тешких последица било изведено у пролеће 1991. године. Дошло је до подела у самом војном врху. Није било монолитности.

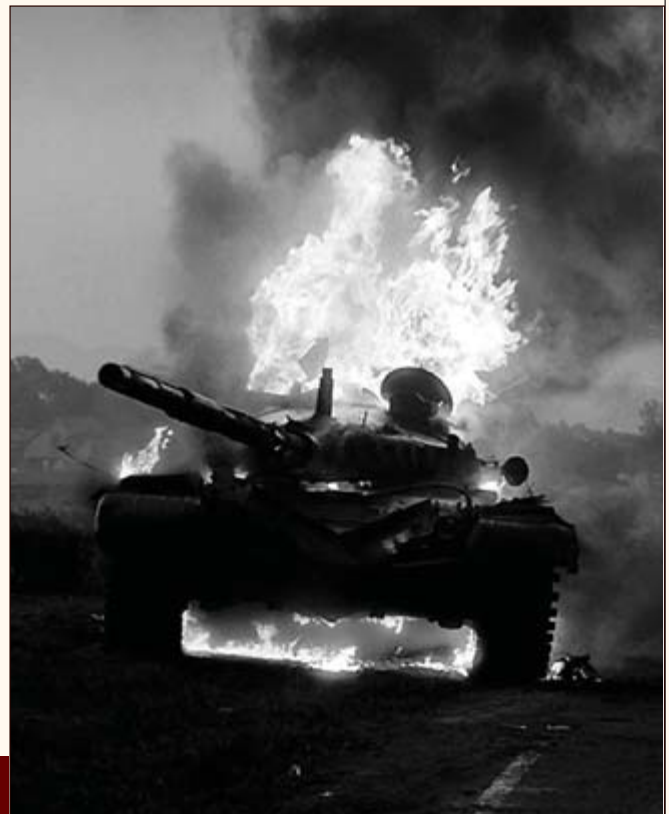
Какав је аманет оставио својим генералима и свом министру Јосип Броз Тито на последњем састанку са њима у Карађорђеву 22. и 23. децембра 1979. године и приликом сусрета после операције са генералом Николом Љубичићем у Љубљани?

Наследник Љубичићев од 1982. године, адмирал Бранко Мамула једва да помиње састанак у Карађорђеву и своје реферисање у функцији начелника Генералштаба. Међутим, помиње накнадни, последњи контакт генерала Љубичића после Титове операције у Љубљани и гласине које су се потом проносиле:

„Годину или двије након Љубичићевог одласка из ЈНА кружиле су најразличитије приче како је нешто намјеравао, али се није усудио. Мени је о томе као врло повјерљиво причао пуковник Драго Маленица, управник 'Карађорђева'. Њему је 'један пуковник' из најуже министрове околине испрчао што се догађало на Сурчину када се Љубичић вратио из посјете Титу у Љубљани. Министар је био нервозан, колебао се око крупне одлуке. Само је једна крупна одлука могла бити узроком немира човјека чији је врховни командант одлазио, а он се није осјећао способним ухватити се у коштац са ситуацијом која се наслућивала. У Предсједништво није вјеровало, као ни итко од нас. Немам личних сазнања што је све подстицало Љубичића да нешто подузме, нити што га је спутавало да то не учини. Међутим остала је неразјашњена намјера изградње и опрема куће на војној економији у Сурчину.“

Љубичић је неспорно, по Мамули, после пада Доланца у немилост 1978. постао човек бр. 2 и отуда је, каже, „долазило неспокојство у земљи и много више, у иностранству. Лично нисам био тог мишљења. Познавао сам генерала Љубичића и био сигуран да се с ЈНА неће одважити на такав корак“.

Прилике су, међутим, присиле да се ЈНА меша већ од пролећа 1981. године. Армија је тада под управом Генералштаба превентивно и правовремено реаговала на побуну косовских шиптара која је попримала карактер оружаног сукоба. Последице би биле несagleдиве да није успела одбрана виталних војних складишта. Покрајинска територијална одбрана потом је сведена само на формалну категорију јер се показало да би могла постати опасан фактор унутрашње нестабилности.

Повлачење ЈНА из Словеније

Током осамдесетих, високи војни руководиоци на највишим форумима СКЈ, у Скупштини СФРЈ, Савезном извршном већу, па и у јавним саопштењима указивали су на размахивање политичке кризе која би могла водити распаду земље и грађанском рату. Чувена су била по свом одјеку саопштења генерала Дане Чујића или адмирала Бранка Мамуле, које је преносила и оновремена штампа. На седници Председништва ЦК 9. септембра 1987. Мамула је у закључку изнео „да руководство губи контролу над догађајима, да су угрожени интегритет земље и постојећи друштвени поредак“. Пошто се Председништво није узбуђивало, већ 23. септембра одлучено је да војска изађе са ставовима у јавност и тако га припреми „за одлучан искорак ЈНА ако се на њега одлучимо“. Мамула напомиње да је сасвим случајно што се седница Комитета СКЈ за ЈНА поклопила са 8. седницом ЦК СК Србије, додајући да је страна штампа много боље реаговала схвативши да се упозорења односе не само на Косово, већ на целу земљу и одмах су медији послали у Београд своје специјалне извештаче претпостављајући да ће ЈНА изаћи из касарни.

АРМИЈА ПРИПРЕМА УДАР

У Словенији су се одмах подигли на узбуну – ЈНА припрема удар. Адмирал Мамула о томе пише: „Крајем '87. и почетком '88. године још није постојао страх да би Србија са Милошевићем и ЈНА наступили заједно... Водећи људи из Словеније – Попит, Кучан и Доланц су знали да руководство Армије не подржава Милошевића. Страховали су да, након низа узастопних изазова, ЈНА не наступи самостално. Посебно су се ствари биле згуснуле у марту 1988, када је на јавна изазивања и подметања армија упутила последњу опомену – јавно. Вјеровали смо да ће схватити поруку и да ће се зуставити. Тако се и догодило. Брзо су стигли аларми: Армија припрема пуч. Председништво Словеније тражи хитну сједницу Председништва СФРЈ с темом да се испитају намјере армије и да је се стави под контролу. Да су којим случајем омаловажили и ово упозорење, расплет у Југославији догодио би се три године раније и био би битно другачији“, каже адмирал.

Тада је члан Председништва СКЈ Стипе Шувар на 70. седници (8–10. марта 1988) улогу и положај армије оценио на следећи начин: „Укратко, гледајући тенденцијски, напади на ЈНА представљају врло опасну тачку на правцу политичког комплота против социјализма у нашој земљи. Јер, није толико објект напада ЈНА, већ систем у чијој је функцији и она. Једнако тако као што није циљ тих напада демократизација, већ тјерање воде на млин националистичких рјешења и антикомунизма. Утолико не схваћам, односно не прихваћам изјаву друга Кучана да неки изједначавају ЈНА са социјализмом, па ни изјаву друга Шетинца, на овој нашој сједници, да је стекао дојам да неки људи третирају армију као да је Тито (...) Она се не смеје из-

једначавати ни са социјализмом, ни са Титом, али ни успоређивати нити одвајати од њих“.

Исти др Стипе Шувар у изјави коју је дао априла 1994. године за *Ферал трибуне* потврђује да је „војска била на дистанци од Милошевића“, и спекулише да би можда удар био боље решење од грађанског рата који је ускоро наступио.

Генерал Вељко Кадијевић, који је кормилу наследио Мамулу, био је адмиралово кадровско решење. Између њих двојице постојао је чврст договор око руковођења ЈНА у случају крајње кризе. То је подразумевало да Мамула буде у Београду и практички донесе најважнију одлуку: „Кадијевић је био упознат са целином плана преузимања одговорности ЈНА за судбину земље. Она нас је везвала на сурадњу или фатални разлаз“. Надаље, адмирал излаже да су сви принципи били договорени, о обрасцу прелазне власти, с ким и како, с тим да се предвиђено дограђује. Наводно није смело бити асиметрије јер би тиме ЈНА изгубила општејугословенски карактер. Отварао се проблем Србије коју нису смели имати против себе. Такође, пише како је упозорио Кадијевића да је нереално очекивати да Председништво буде уз армију, јер онда самостални корак армије и не би био потребан.

Члан Председништва СФРЈ и његов председник у критичном времену 1990–1991. Борисав Јовић бележи у дневник 24. августа 1990. да му је аустријски амбасадор у Београду Паул Леифер пренео да су све западне процене да се Југославија налази пред распадом, пре свега због притиска Словеније и Хрватске за издвајањем или конфедерализацијом, а да је ЈНА као фактор интервенције у очувању федералног уређења потпуно искључена. Западне земље сматрају да је шанса дефинитивно пропуштена.

Без обзира на ову западну процену (жељу?), председник наставља да комуницира са представницима ЈНА око могуће интервенције. Јовић у записима од 3. октобра 1990. помиње да му је Кадијевић, „онако успут“ рекао да треба „макнути само сто људи и све ће бити у реду“, те да „војска за случај потребе спрема такве планове, каже да ће их мени показати“. Војну акцију Јовић помиње у белешкама од 22. октобра, када је у ССНО-у разговарао са Кадијевићем, Ацићем, Броветом и још неким генералима: „Разматрамо концепт могућег решења криза војном акцијом, ако другог излаза не буде било. Надајмо се да до тога неће доћи, али планови морају постојати. ... Ако постоји варијанта незаконитог наоружавања и противустваног издвајања из земље, мора постојати и варијанта спречавања.“. На крају, детаљно излаже како су после пат позиције у Председништву СФРЈ, марта 1991, његовом оставком покушали да оставе простор ЈНА да самостално делује, али је њен врх одустао. До самог 12. марта, упркос контактима, Јовић није знао шта ће предложити војска.

Министар војни генерал Вељко Кадијевић је у својим мемоарима суздржанији и углавном нешто више простора даје догађајима из

марта 1991. године. Практично, он 1993. негира да је постојао план самосталне акције ако ванредно стање не прође као легална опција. Изричито наводи „зато би сваки покушај аутономног дјеловања представљао неодговорни авантуризам и сваљивање одговорности за све огромне промашаје који су земљу водили у пропаст на ЈНА“. Он помиње и сугестије са Запада да се изведе пуч, среде републиканци, па и руководство Србије. Армија је, како пише Кадивевић, то прозрела као провидну игру којом се желело сукобити два главна стуба одбране Југославије – српски народ и ЈНА. Дакле, он је први јавно поменуо да су такве сугестије дошле извана.

КОМЕ ВЛАСТ ПОСЛЕ ПУЧА

Занимљиво је једно потпуно ново сведочење Ивана Комшића, некадашњег високог функционера реформисаног Савеза комуниста из БиХ, које дајемо у ширем изводу. Овај објављени ауторизовани исказ дат је током округлог стола поводом књиге генерала Мартина Шпегеља, *Сјећање војника*, одржаног у Загребу 2003:

„ЈНА је Југославију сматрала својом државом. Војни врх је имао план очувања Југославије и потпуно вјерујем аргументација која је у књизи изнесена (мисли на Шпегељеву). Милошевић је после извршио редефинисање плана, он је заиста потрошио око годину дана да направи промјене у војсци, и направио их је (мај 1992).

За доказ да је војни врх имао план очувања Југославије и да ју је желио по сваку цијену очувати такође ћу сада по први пут појсведочити:

Ми смо 1990. године заказали изборе за април, као и Хрватска, и требали су бити истовремено. Већ у марту 1990. године долази група генерала из Београда на разговор код нас у Сарајево. Као потпредседник странке био сам на тим разговорима, а разговоре води Нијаз Дураковић као председник.

Разговори су вођени и у априлу, али су први састанци одржани већ у марту 1990. У априлу су требали бити избори, дакле мјесец два пред изборе, нама долази војни врх. Тај војни врх води Перо Шимић, адмирал, који је тада био партијски шеф у војсци ... С њим је био, ја се двојице сјећам, а остале имам негдје записане, генерал Станко Бровет, Словенац, човјек са бастеркиновским лицем, никад се није насмијао, мислим, ја сам се престравио кад сам га видио, и још Симеон Бунчић, обријана глава, исто тако упечатљив човјек, доста свесео, али – обријана глава, мало необично за генерала, и нека свита око њих, али ову тројицу сам запамтио.

И пазите, ми требамо имати изборе за мјесец дана, а они долазе са тезом да су припремили војни пуч у цијелој Југославији; отворено кажу – то први пут говорим пред неким – припремили су војни пуч и имају проблем. Кад направе пуч, коме дати власт? И кажу овако: Можете ли ви преузети власт у БиХ кад ми извршимо војни пуч у

Југославији? Јесте ли ви та гарнитура, је ли СК БиХ спреман да преузме власт након војног пуча, а ми ћемо вам дати власт, јер ми желимо очувати Југославију?

Задњи разговор с њима био је 8. марта (1990? – М. Б.), добро се сјећам, на Дан жена, Нијаз Дураковић се тако напио, да ме било стид. Пазите, ми смо у Председништву партије били поцијепани јер је у њему српска страна била доста јака. Срби су имали најјаче кадрове, ја сам био политички и партијски нов и без искуства, нисам никад био ни партијски секретар, прва моја функција је потпредседник странке, тако се десило стјецајем околности (... у ориг. М.Б.) Златко Лагуњија и ја смо заједно ушли у партијски врх. Ја се јавим за ријеч и кажем: Не само да нећемо преузети ту власт коју ћете ви направити, мене ћете морати убити. Ја кажем. Златко Лагуњија каже: И мене. Ми смо додуше најмлађи, ми немамо тог искуства и не знамо што то све значи. ... Онда је почело објашњавање војног пуча. Мене су звали у Београд, Нијаз Дураковић је ишао два-три пута, и сваки пут је мене звао, а ја сам рекао: Ја жив у Београд не идем, мене та идеја не занима. Нијаз Дураковић је ишао (Нетко: Сам?) Није ишао сам. Једном је с њим ишао Иван Бригић, други пут је ишао Крстан Малешевић, који је био члан Председништва, Србин из Бањалуке, напредан и демократских назора, изузетан човјек. У Београду, у неком бун-

Словеначки територијалци

керу тамо, објашњавана је та идеја војног пуча, како ће се она провести. Ту сједе само генерали. Кад нам је Нијаз Дураковић то објашњавао, рекао је да је пуковник чувао стражу на вратима бункера, а унутра су двадесетак генерала и цивилна гарнитура на коју се рачуна и која би, према Дураковићевом казивању, на нивоу Југославије евентуално требала преузети власт. (Нетко: Све ми се то поклапа. Куљиш: А на кога они рачунају, на Анту Марковића ...?) Не, Анту Марковића ту нема, он се сматра непријатељем, он је био на листи за хапшења, али ту су вам сједили један из Македоније, један из Хрватске, Нијаз из Босне, и наравно, био је Раиф Диздаревић, читаво вријеме он је био планиран за шефа те државе која би била направљена војним пучем... Дураковића, али, треба поштено говорити, он је ишао тамо јер се бојао, они су по њега слали војни авион, довезе га, врати, а ми смо имали договор да купујемо вријеме, да разводнимо то, да пустимо да се догоде избори у Хрватској, у Словенији, да се закасни с тим, да се то не оствари.

Петар Шимић је у тим разговорима био суздржан и он, уствари, као партијски шеф ЈНА, није прихваћао ту идеју. На задњем разговору он је био експлицитно против и нама је то рекао пред свима. Добро се сјећам, кад се поздрављао са мном – никад то нећу заборавити, јер је човјек убрзо након тога напрасно умро, он је мене дуго држао за руку, упадљиво дуго није ми хтио пустити руку. ... Ми смо куповали вријеме, између осталог једна од наших метода за куповање времена било је одгађање избора. Ето, зато ми одгађамо изборе у БиХ за новембар ... Никад нисам о овоме говорио, Нијаз Дураковић о овоме не говори. Ето, то је био план војног врха. Зато

Колона избеглих Срба из Хрватске

кажем – постојао је план војног врха који се очито није слагао са Милошевићевим планом и планом СДС-а јер СДС је нама изнио Милошевићев план одмах након избора, у разговору о коме сам малоприје говорио. Туђманов план је такође постојао и тај се план слагао са Милошевићевим”.

КРВ ЈЕ СВАКАКО ПАЛА

Претходно прозвани Раиф Диздаревић, члан Председништва СФРЈ и његов председник 1988–1989, у својим интервјуима и мемоарским белешкама углавном о овоме ћути и истиче епизоду за коју читаоци Јовићевих мемоара већ знају. Успут, спекулише о карактеру разговора генерала Кадјевића и руског министра одбране у Москви 14. марта 1991. године.

У јавности се у новембру 2003. године огласио бивши премијер Анте Марковић. И он у тим сведочењима казује о намерама ЈНА да изврше удар. Извесно је, ако су она тачна, да му се војни врх обраћа из нужде, готово на самом крају свих ранијих прелиминарних преговора са политичким актерима. Сведочи да се Туђман бојао да би војска могла да спречи да ХДЗ уопште преузме власт после изборне победе, али да га је он убеђивао да до тога сигурно неће доћи.

Према Марковићу, увођење ванредног стања ЈНА је први пут предлагала крајем 1990. и у јануару 1991. године. Када је у Председништву СФРЈ дошло до пат ситуације (4:4), „онда је у једној таквој ситуацији, у мом кабинету, кад смо били сами – такве ствари не причају се пред трећима – Кадјевић рекао да су они разрадили у Генералштабу цијели план о томе како ће похапсити Туђмана и руководство Словеније, и да они имају све потребне претпоставке предлоге, и све спремно да то могу направити ... Нама треба још политичка одлука. Председништво је није кадро донијети ... Како то нису могли добити, а све су друго спремили – то је било евидентно – покушали су преко мене, криво ме процјењујући”.

Марковић се присећа да му је генерал подастирао папире: „Баш ми је почео нешто објашњавати о Хрватској, и ја сам га онда прекинуо и рекао му: слушај, ја мислим да, прије него што се уопће буде могло о томе разговарати, постоји велика рупа у свему. Која? Кажем: Гдје ти је ту Милошевић и његово руководство? Онда он скочи, сав бијесан: Он је једини који се бори за Југославију. Да њега нема, ми то не бисмо могли ни предложити”.

Марковић објашњава како му је Кадјевић пре тога објаснио замисао како акција може добити легалитет. „Рекао је, пошто је Председништво неспособно донијети ту одлуку предлагемо да ти то подржиш, и да се након тога, кад ми то проведемо, заправо изврши и смјена Председништва, а како си ти највиши функционер у Федерацији, јер си легално изабрани председник Владе, да преузмеш и

функцију председника државе. Једно и друго! Значи, за некога наивнога, замалан приједлог, скоро поклон, што сам наравно, апсолутно и с гнушањем одбио. И од тада је, наравно, наш однос потпуно копио, и више праве комуникације међу нама није могло бити. Јер он је био свјестан да је мени изнио једну ствар која је фактички била државни или војни удар.., државни утолико што би га, рецимо, председник Владе подржао, и у коме је морала пасти крв”.

Ови Марковићеви наводи, које су хрватска и српска штампа објавиле као фељтоне, можда су одговор на питања која је Предраг Ташић, новинар и члан Секретаријата за информације СИБ-а од 1990, поставио у својој књизи *Како сам бранио Анту Марковића* (1993): „Да ли је Армија или неко у њој нудио Марковићу да они изврше војни пуч (скину са власти све 'республиканце'), а он да постане диктатор? И даље нема јасног одговора на ово питање!” Ташић као современик сведочи да је Марковић почетком новембра 1990. године упозорио владу да је могуће да сав хаос заврши у диктатури, потом још два пута током новембра и децембра, укључујући разговор са председницима републичких влада које је упозорио на консеквенце даље ерозије система које би могле довести до колапса система и потребе интервенције, диктатуре или крвопролића. После 20. децембра то више није помињао. Такође, наводи да му је премијер потврдио информацију која је колала да је покушао тих месеци да смени Кадјевића и доведе генерала Туса.

Марковић је ово и сам изнео 2003, наводећи да је покушао да за именовање Туса, који је пристао, добије сагласност Туђмана, како би неутралисали промиллошевићевске снаге у ЈНА. „Са Тусом на челу војске, Месићем на челу Председништва и са мном на челу Владе, Милошевић ... би изгубио легитимитет”. (*Данас*, 22. новембар 2003)

Британски публициста и историчар Миша Глени је о теми пуча разговарао са Иваном Стамболићем. Књига је објављена годину дана по смрти Стамболића, а наведени разговор обављен је јуна 1995:

„Што се војног руководства тиче, ово је била последња кап (9. март – М. Б.) у препуној чаши. Два месеца раније оно је претило да ће извршити пуч у Хрватској ако Туђман не разоружа своју полицију. Хрватска влада је обећала да ће то учинити али није извршила наређење. Ни Словенци нису испунили сличан захтев. По мишљењу руководства ЈНА, Туђман је био усташа који је желео да растури Југославију и истреби Србе у Хрватској. Окорели стаљинисти у руководству ЈНА видели су у мартовским демонстрацијама Срба у Београду другу страну медаље – четнике и националисте са деснице који су били непријатељски расположени према партизанској традицији Југословенске народне армије. Они су одлучили да уз Милошевићеву помоћ, изведу пуч. Тако би се са једним ударцем ликвидирала опозиција у Србији као и сецесионисти у Словенији и Хрватској. Али савезно председништво је још увек функционисало, а оно је одбило да подржи пуч. Војска је одлучила да преузме власт без одобрења Председништва, али се у последњем тренутку преодомислила. Милошевићев план је пропао. Начелници родова ЈНА су 17. марта, у разговору са Милошевићем, покушали да нађу оправдање за промену своје одлуке. Да су извели пуч, објаснили су свечано генерали, Хрватска, Словенија, Босна и Македонија одбиле би да изврше наређење Генералштаба ... и подстакле грађане да пруже отпор и затражиле страну војну помоћ ... На Косову би Албанци организовали устанак и прогласили уједињење са Албанијом. У Босни и Херцеговини, Хрвати би се прикључили покрету оружаног отпора у Хрватској, а Муслимани би вероватно учинили то исто. Не би се могло искључити избијање великих међусобних сукоба између различитих заједница. У Србији би опозиција покушала да искористи ову ситуацију и сруши легално изабрану власт ... У иностранству бисмо могли да очекујемо осуду страних сила, резолуције; осуду у Уједињеним нацијама и европским институцијама ... завођење санкција. У случају рата вероватно ће бити уведен ембарго на увоз оружја. Земља ће банкротирати и бити у великој опасности од хиперинфлације ... Демократска права грађана биће укинута. Међународна заједница оптужиће нас да смо диктаторски режим.”

О пучу који није извршен, о томе зашто је стварно био планиран и зашто се од њега одустало, историчари још нису дали последњу реч. Питање је када ће то и бити могуће. Потреба да се зна и даље ће производити претпоставке које ће се ослањати на изабране сведоке.

ОД МАЈСКОГ ПРЕВРАТА ДО МАРТОВСКОГ ПУЧА

У предвечерје руско-јапанског рата и других великих догађаја који ће уздрмати Европу, преврат у Београду 29. маја 1903. као да је био весник свему што ће уследити. Завера против последњег Обреновића, краља Александра I и краљице Драге, односно њене браће официра Николе и Никодија Луњевице, које су неки видели као принчеве наследнике, обележила је српску историју с почетка 20. века.

Е ође завере планирале су да убију председника Владе генерала Димитрија Цинцар-Марковића, министра војног генерала Милована Павловића, министра унутарњих дела Велимира Тодоровића, а да изолирају команданта Дунавске дивизије пуковника Димитрија Николића. У покушају да заштити краља пао је ађутант генерал Лазар Петровић. Погинуо је један мањи број официра завереника и оних на дежурству у двору. Један виши официр извршио је самоубиство. У завери је учествовало стотинак официра, углавном из београдског гарнизона, мањи број је дошао из унутрашњости, док су други чекали у приправности. Од јединица су учествовали по један батаљон 6. и 7. пешадијског пука, чета гарде, једна артиљеријска батерија и ескадрон коњаника. У отпор завереницима ступили су малобројни гардисти на дежурству и делови жандармерије града Београда. Командант Дунавске дивизије Димитрије Николић успео је у једном тренутку да измакне надзору завереника и побегне, покушавајући да покрене контраакцију уз помоћ артиљеријског пука и 18. пешадијског на Бањици. Исто ће покушати и један генерал (Јован Леко) тридесетак година касније, 27. марта 1941. године. Николић је спречен у свом науму и том приликом је рањен.

Завера је имала своје дубље унутрашње и вањскополитичке узроке. Политички фактори су је иницирали ослањајући се на незадовољни официрски кор. Међу најистакнутијима су били министри Јован Авакумовић, Ђорђе Генчић, Алекса Новаковић, Љубомир Калевић, Сава Грујић, појединци из Либералне и Напредне странке. Међу старијим војним завереницима били су пензионисани начелник Генералштаба Александар Машин, девер краљице, генерал у пензији Јован Атанацковић, Љуба Костић, мајор и командант гарде, потпуковник Петар Мишић, потпуковник Дамјан Поповић, потпуковник Наумовић, мајор Миливоје Анђелковић Кајафа. Но, највећи број извршилаца чинили су млађи официри, од чина капетана до потпоручника. Млађи официри су углавном били револтирани поступцима краљице и понашањем њене браће, не знајући много о дубљим коренима. Такође су били убеђени да послушати глас народног расположења. У Београду, али и другим варошима отворено су се и јавно, најчешће у кафанама, претресали политика и поступци краља, а посебно краљице. Ни завереници ни јавност нису знали да је Александар био на путу да некако одстрани краљицу из

Краљевски пар Александар Обреновић и Драга Машин

земље, те да је с друге стране чинио све да припреми земљу за ослободилачку мисију на југу. Но, околности му нису ишле на руку.

Принц Петар Карађорђевић, кога су вође завере виделе као новог краља, живео је са породицом у Женеви. Емисар Никола Хаџи Тома, крајем априла исте године, добио је принчеву сагласност да ће прихватити понуду под условом да се не пролива крв.

Када је грађанство сазнало за вести отпочеле су манифестације задовољства и акламовање војсци. У први мах, пре и после пуча, две царевине – Аустроугарска и Русија, деловале су у сагласности и сматрале да смена неће битије утицати на њихов међусобни однос, па ни питање кандидата за круну Петра Карађорђевића. Њихови посланици ће бити једини из дипломатског кора који ће га после доласка дочекати на железничкој станици. Француска, а посебно Велика Британија, биле су уздржане, а касније све више огорчене и отворено су бојкотовале династију и Србију саму. Британија ће годинама захтевати да се из Војске уклоне најстарији завереници као предуслов за обнављање дипломатских односа.

На унутрашњем плану, официри завереници, свесни да су прекршили војничку заклетву, очекивали су од Скупштине не само за-

Конак у коме су убијени Обреновићи

Знак „Црне руке“

хвалност него и амнестију. Уместо експлицитне амнестије, њихов чин је покривен „свечаном изјавом“. Мада је већина официрског кора била пасивна, један број официра је подигао глас против бешчашћа и предлагао уклањање официра из Војске. Један број високих, пензионисаних, веома угледних официра и генерала такође није имао разумевање за поступак официра који су се умешали у политичке ствари и прекршили заклетву. То је заверенике чинило несигурним и уверљивим, па су, користећи свој положај на двору и у Влади, елиминисали „контраће“ и њихову „противзаверу“.

АПИС И ПОЛИТИЧКО НАСЛЕЂЕ

Најистакнутије име које је остало везано за мајски преврат 1903. у свим потоњим историјама и легендама било је име Драгутина Т. Димитријевића Аписа, тадашњег капетана и потоњег генералштабног пуковника. Рођен 1876. у породици београдског лимара Тодора и мајке Јованке, рано је остао без оца, па је бригу о породици преузела најстарија сестра Јелена, учитељица. После завршетка 7. разреда гимназије ступио је у Војну академију.

За њега се до 1903, осим међу друговима, није ни знало. Био је истакнути учесник државног удара и тешко је рањен већ у првим моментима упада у двор. Апис, као што смо навели, није био иницијатор смене династија. Он се укључио у већ започете припреме за преврат, иза кога су стајали либерали и напредњаци, те пријатељи Карађорђевића и група старијих официра. Расположење за преврат припремали су преко *Дневног листа* и *Српске заставе*. У заверу га је увео његов пријатељ поручник Антоније Антић, сестрић др Ђорђа Генчића. Антићи су били либерали и посланици из заједничког краја. Укључењем Аписа покрет је добио личност која је била популарна међу млађим официрима и душа XXVI класе, њен природни вођа. Та класа је била посебно револтирана отпуштањем 22 питомца, од којих је један извршио самоубиство. Око Драгутина су се окупљали сви они који су били демократски ори-

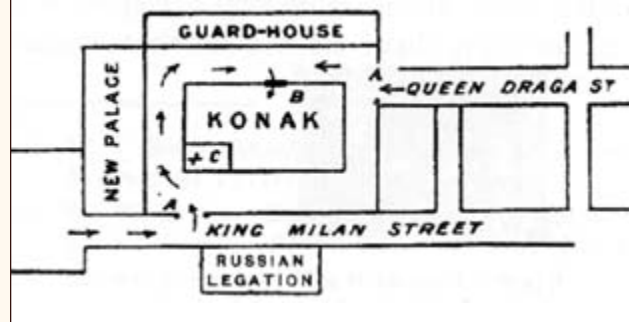
јентисани, они који су веровали да су старе методе у војсци преживеле и да их треба мењати. Драгутин је био опредељен за акцију не само због нерасположења официра већ и због стања духа у јавности, сматрао јер то народном вољом. Када су у ноћи преврата неки од старијих почели да се колебају, Апис је смело преокренуо расположење и дозволио да се крене на извршење. Случај је хтео да он не буде убица краљевског пара, пао је тешко рањен при самом продору у двор. Дуго се опорављао, а једно време провео је на лечењу у Ници. У међувремену је његово име постало познато у јавности.

Тај преврат унео је у Србију појам „завереници“ и „завереничко питање“, које је имало и своју међународну димензију. Они су се убрзо поделили на „млађе“ и „старије“, а касније на присталице „Црне“ и „Беле руке“. Мада су обе групе биле војничке клике, оне су имале и своје присталице ван војске. Апис је, мада не и формално, био лидер у први мах млађих завереника. Они су подржавали радикале и краља Петра, а потом у питању престолонаследника, краљевог млађег сина Александра. Иницијативом Аписа установљива се положај Главног инспектора како би млади принц упознао војску, али и она њега. После анексионе кризе 1908. завереници се активно мешају у националну, спољну политику, али долазе у сукоб и са радикалским владама око кредита за војску. Учествују као добровољци у четничкој акцији (1904–1908) у Старој Србији и Македонији.

Када је на иницијативу Срба из Турске крајем 1910. затражена помоћ Београда против младотурског режима, и пошто су је меродавни одбили, они се окрећу старим пријатељима. Тада је покренуто стварање тајног друштва за заграничну акцију „Уједињење или смрт“. Другови су обавезно желели да се у њему нађе и Димитријевић. Богдан

Раденковић то категорички тражи. Апис пристаје, али напомиње „да је на другим местима толико заузет да се боји да на њега неће моћи много да рачунају“. Престолонаследник са 26.000 динара помаже лист *Пијемонт*. Њима су прилазили не само са неослободјеног југа него из Босне, Хрватске и Далмације. Оскар Тартаља, Хrvat и Далматинац из Сплита, забележио је и објавио (1925) да су се многе делегације студената, културних радника и других, са стајале у Београду са националним радницима, али и са официрима. „Међу њима Апис је био душа – чевјек који је на први поглед освајао и придобијао. Начитан, свјетске културе, и упознат са ви-

Догађаји у двору према британској штампи

ше језика, био је финих манира – космополита. Идеалан, енергичан и одушевљени патријот, човјек од мало ријечи, он је био рођени револуционар, деструктиван, али још више конструктиван елеменат, један од највећих националних бораца предратне Србије, и један од највећих људи што их је Србија дала и имала у овом вијеку”. Зато су многи од придошлих ступали у редове организације.

Престолонаследник, подстицан недобронамерним доставама (П. Живковић, Ј. Костић), долази у све чешће конфликте са Аписом. Сујетан и несигуран, а плаховите нарави, почеће да зазира од Димитријевића и све више се окружује кликом званом „Бела рука”. То ће се у једном тренутку показати фатално за Димитријевића.

Апис, завереници, али и цео официрски кор у Новим областима сукобио се са радикалском владом због карактера режима који је тамо почео да влада и због места и положаја војске на територији где још није уведено уставно стање. Тај сукоб војних и цивилних власти поводом уредбе о приоритету довшће до абдикације краља и превремених избора, али рат који је избио 1914. одложио је расплет.

Својим радом Драгутин Димитријевић и један број његових другова помогли су извршење атентата на надвојводу Фердинанда у Сарајеву. Активно су помагали и храбрили на извршење оmlадинце „Младе Босне”. Апис је ценио да ће с нестанком Фердинанда бити уклоњена опасност по Србију, јер га је видео као главног носиоца ратоборне политике. Имао је уверавања руског војног аташеа да ће Русија бранити Србију. Када је сазнао за Аписову одлуку Главни одбор тајне организације није је одобрио и он је обећао да ће издати друга упутства.

БЕЛА РУКА

После слома Србије, у Скадру је извршена смена старе Врховне команде, која је била наклоњена Апису и друговима као добрим војницима и патриотима. Александар је желео нову упркос Пашићу, који је био само за деломичне измене. Покушај да се две официрске фракције на Крфу измире није успео. Апис одлази на фронт под команду генерала Милоша Васића, официра противника завере из 1903, који му није био наклоњен. Док су се водиле борбе на фронту у позадини је „Бела рука” и Александар припремали су обрачун.

Солунски процес, на коме је Апис осуђен на смрт, пре се може назвати политичким уморством него правничким процесом. Обе судске инстанце су формиране углавном од његових личних непријатеља. Од одлуке су се на неки начин оградиле савесни правници, као потпуковник Б. Гаталовић, који је издвојио је мишљење као

Драга и Александар – време власти

судија Великог војног суда, или пуковник А. Мијушковић, члан истог суда, који је у дневник забележио „Убише невина човека”. Један од бранилаца, млађи судски официр, а касније генерал Малеш Јаковљевић, своје некадашње аргументе против оптужнице поновио је као сведок и у ревизији процеса 1953. године. На позив регента Александра, 1919. године, проф. Слободану Јовановићу да изнесе правно мишљење о Солунском процесу, он му је аргументима образложио да Димитријевић није ни по једном основу могао бити осуђен на смрт, доводећи у сумњу цео процес који је вођен. Александар се бранио да он то није знао и да су га његови уверавали да је све по закону. Само припадници „Удружења” су после рата истицали да је било основа да им се суди или да их пензионису због кршења позитивних прописа о стриктном немешању војних лица у политичке активности, али не и да им се суди за измишљене оптужбе.

Димитријевић је ухапшен на основу реферата начелника Судског одељења Гојка Павловића, у коме је само на основу достављања да је са друговима образовао један превратнички круг, уз помињање припреме атентата на грчког краља као германофила. Када је суд као доказ прибавио *Устав тајне организације*, у оптужници је теретио организацију за припрему „побуне у војсци”. Тек крајем марта 1917. пише се нова оптужница, у којој се инкриминише наводни атентат на престолонаследника. Лажни сведок је упро прст на Радета Малобабиха, који је био под сумњом да је аустријски шпијун. Да би га заштитио, Апис пише тајни рапорт о улози и својим везама са Малобабихем у вези са Сарајевским атентатом. Због државних разлога о томе се на суду није расправљало, али је вероватно мотивисало Радикалну странку да не инсистира на помиловању у контексту тајних преговора за сепаратни мир између савезника и Аустрије и могућих услова које би та земља постављала када је реч о странци на власти и династији. То је у приватним разговорима признавао сам Пашић, а јавно, после рата, Стојан Протић. Министри самосталци су на овоме напустили Владу.

Пресудом од 23. маја 1917. Димитријевић је осуђен на смрт. Виши војни суд је потврдио пресуду. Како његова молба за помиловање није услишена, стрељан је у зору 13/26. јуна у Солунском

ЛИСТА ДРЖАВНИХ УДАРА, ПУЧЕВА ИЛИ ВОЈНИХ ПРЕВРАТА У НОВИЈЕ ДОБА

1903. Србија

1908. Турска

1909. Грчка

1910. Португал

1911. Кина

1913. Турска, Мексико

1918. Бугарска

1920. Мексико, Немачка
(покушај)

1922. Албанија, Грчка,
Италија

1923. Немачка, Шпанија,
Бугарска, Грчка (покушај)

1924. Чиле, Албанија,
Естонија (покушај)

1925. Грчка, Чиле

1926. Пољска, Грчка,
Португал, Литванија

1928. Албанија

1929. Југославија

1930. Бразил, Доминиканска
Република, Аргентина

пољу, заједно са артиљеријским мајором Љубом Вуловићем и Радом Малобабихћем.

ГЕНЕРАЛ БРУСИЛОВ И МАЈСКИ ПРЕВРАТ 1903.

Пуковник југословенске Војске Драгутин К. Мићић изблиза је познавао Драгутина Димитријевића и био му пријатељ. Непосредно пред пуч боравио је у Београду на капетанском испиту, а потом се вратио у Петроград, где је требало да заврши свој трогодишњи стаж у једној од царских академија. Тамо га је и затекла вест о пучу. У својим сећањима 1938. године забележио је успомене на дане пред пуч, реакције Срба и Руса у Академији и самог прослављеног генерала Брусилова, тада њиховог команданта:

„Пред само моје полагање испита срео сам се на Теразијама с Аписом који ми рече да је изахао на терен с поручником Саватићем и Крстићем који су такође дошли ради полагања капетанског испита из Петрограда, па додаде да и мени стоји на расположењу, што сам радо прихватио знајући да је тада био приправник за генералштаб. После малог размишљања Апис ми рече: *Само не знам да ли ћу ових дана имати слободног времена, а ти и иначе одмах путујеш натраг за Петроград.* Смисао сам ових речи разумео тек доцније и благодаран сам Апису што се преодомислио, а то је вероватно учинио и због тога што ме је добро познавао, па је тиме избегао један изlišан неуспех.

Почетком марта те године вратио сам се у Петроград и с временом заборавио на утиске из Београда. Почетком маја моја је школа прешла у логор код Красног села. Стални и добро уређени логор Коњичке официрске школе налазио се је до логора Пежевског корпуса, наспрам *Дудергофа*, где је била и железничка станица на прузи Петроград – Гачина. Станица је била удаљена око пола километра од логора, па смо обично после вечере шетали до ње да би дочекивали и испраћали возове који су на тој прузи били врло чести.

Тако сам 29-маја после вечере шетао станичним пероном кад је нешто после 21 часа стигао воз из Петрограда. Тим је возом стигао и мој друг коњички капетан Рјезников. Чим је изашао из купеа, пришао ми је, узео ме под руку и запитао да ли ја или који од мојих другова има каквих нарочитих вести из Београда. Одговорио сам му да смо недавно истина добили писма, али да у њима нема ништа нарочитог. Зато ми је Рјезников испричао да је био на ручку код свога пашенога

генерала барона Клегелса који је у то време био командант Петрограда и да му је он причао да су у Београду официри – завереници напали на двор, убили краља и краљицу, генерале Цинцар-Марковића, Павловића, Петровића и још неколико особа. Путем до логора још једанпут ми је морао испричати све што је сазнао код Клегелса, а чим смо приспели похитао сам одмах да сакупим све наше и да им саопштим вест о убиству. Убрзо смо се сакупили сва шесторица, колико нас је тад било у школи, и као добри Срби одмах се поделили у два табора и започели препирку која се отегла дубоко у ноћ. Сутрадан по

Убиство краљевског пара

доласку с терена, где смо имали решавање задатака, нашли смо већ новине с опширним описом догађаја. Наши другови руски официри сакупљени у парку пред *Собраћем* у очекивању доручка, опколили су нас чим смо се појавили и одмах су са свих страна почела да падају питања. Како сам ја међу нама био најречитији, а и руски најбоље говорио, то сам почео да објашњавам и тумачим догађаје из крваве мајске ноћи. Појмљиво је да то није била ни најмање лака ствар, јер се морало водити рачуна да то говорим царско-руским официрима, чији смо били гости већ готово три године, с друге стране због учешћа наших официра у завери, морао сам да водим рачуна да и вуци буду сити, а и овце на броју.

Пре свега сам напоменуо да наш краљ и краљица и њихов однос према нама не може никако да се упореди с положајем руских царских величанства. Да би разлику што боље објаснио, испричао сам им следећи догађај.

Старији краљичин брат Никола послат је у Белгију на школовање, но, он је скоро сво време проводио у познатом луксузном купалишту Остенде изигравајући принца и заду-

жујући се и лево и десно. Кад се дуг попео на пар стотина хиљада динара и повериоци за- претили скандалом, дојури Никола у Београд да замоли сестру да га извуче из неприлике. Међутим ни она није имала толико новаца, те су после дугог мољакања и тражења ре- шили да поднесу меницу на ту суму Народној банци. Меницу је акцептирао Никола, а жи- рирали су је краљица Драга и тадашњи ми- нистар финансија Др Мика Поповић. Како је по нашем закону женин поступак у оваквим случајевима морао да муж одобри, то је и краљ ставио потпис на ту меницу. После неколико дана обратио се је министар финан- сија телефоном вицегвернеру Народне бан- ке Марку Стојановићу с питањем да ли је ме- ница била на цензури. На то је добио одговор да је цензура меницу одбила, јер је цензурни одбор нашао да потписници на меници не да- ју довољно гаранције за исплату.

ПРЕКРШЕНА ЗАКЛЕТВА

На ово моје објашњење руски официри нису могли доћи к себи од чуда да на свету мо- же постојати такав однос између владоаца и његових поданика. После овог увода било ми је лакше да објасним учешће официра у заве- ри, наводећи поред осталог и начин како је Драга постала краљицом, обмањујући краља да је у другом стању и наглашујући познати скандал који је избио око краљичиног порођа- ја. Ипак је већина руских официра оштро на- падала извршиоце мајских догађаја, углавном због прекршаја заклетве, особито од стране ађутанта Наумовића и официра краљеве гар- де. Правдао сам обазриво њихове поступке и

успео да уђуткам већину приговорача. Уто се приметило комешање у задњим редовима официра који су ме густо окружавали, зачуо се звекет мамуза, официри се размакоше и преда мном се створи управник наше школе Алексије Алексијевић Брусилев, доцније про- слављени руски Војсковођа у светском рату. Сви смо заузели став мирно и уђутали, а Бру- силев се својим уобичајеним отсечним гласом обрати свиме с речима: *Господо! Слушао сам цео ваш разговор с нашим другом поручни- ком Миђићем и запазио сам да су многи од вас постављали нашем другу таква питања која се могу тумачити као увреда и за њега и за оста- ле наше другове Србе. Знам да сте то учинили непромишљено и несвесно, али да се то не би више понављало захтевам, господо, од свих вас да се о том догађају више никако не води дискусија ни међу вама, ни с нашим друговима српским официримма. Наређење смо примили к знању и поздравили управника, нашто се Брусилев обрати нама с речима: *Господа српски официри јавиће ми се после доручка у 14 часова у мојој канцеларији.**

У одређено време јавили смо се сво ше- сторица Брусилеву у његовој канцеларији. Он се је са сваким од нас срдечно руковао и не- што узбуђенијим гласом напоменуо нам шта се код нас тих дана десило, додајући да појми тежину положаја у којем се налази наша зе- мља и да као Славен од срца жели да се ствар што пре сврши. *Вас, пак господо молим само за једно, да ми дате реч, ако би ко од вас имао намеру да подумне какве особне кора- ке или мере услед новонасталог стања у ва- шој домовини, да ме претходно о том обаве- сти. Како је овај захтев био тако мален према*

1932. Финска (покушај),
Јапан, Тајланд, Чиле

1933. Грчка, Уругвај, Куба

1934. Бугарска, Летонија,
Естонија, Аустрија

1935. Грчка, Мексико

1936. Шпанија

1937. Бразил

1938. Румунија

1940. Мексико

1941. Југославија

1942. Алжир

1943. Аргентина

1944. Немачка (покушај),
Бугарска

1945. Бразил, Венецуела

1947. Тајланд

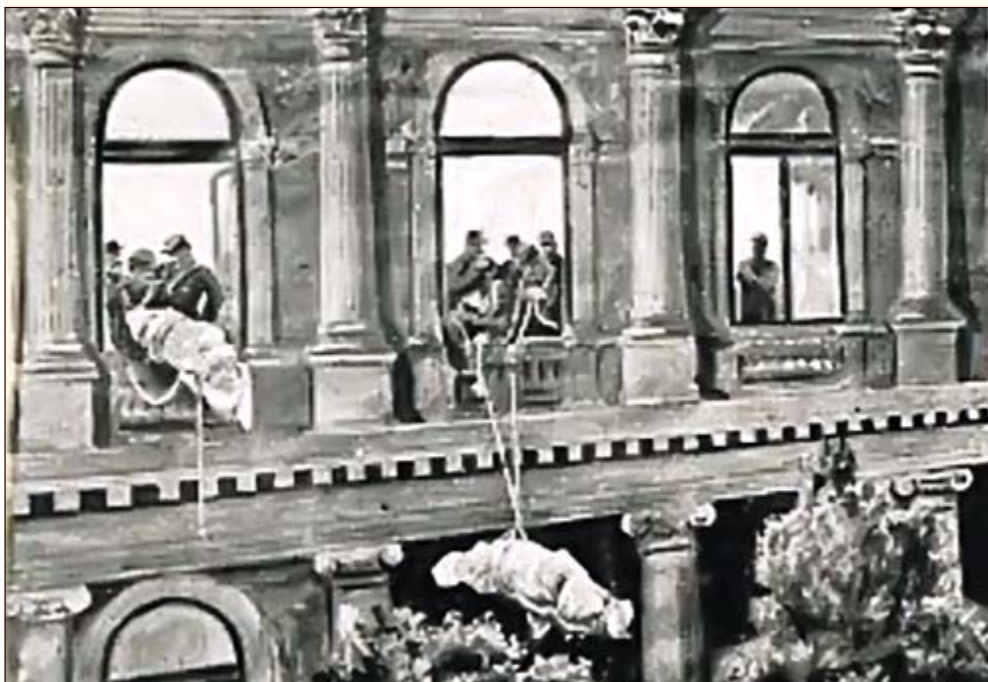
1948. Чехословачка,
Венецуела, Јемен (покушај)

1949. Сирија

1951. Тајланд, Пакистан
(покушај)

1952. Египат, Куба

1953. Иран

Трагичн крај једне владавине

1954. Гватемала, Парагвај

1955. Аргентина, Бразил

1956. Куба (покушај)

1957. Колумбија

1958. Алжир - Француска,
Ирак, Венецуела, Пакистан

1959. Куба, Бразил (покушај)

1960. Турска, Конго,
Етиопија (покушај)

1961. Јужна Кореја,
Француска (покушај)

1962. Доминиканска република,
Гватемала, Јемен,
Џејлон (Шри Ланка) (покушај),
Бурма

1963. Конго, Турска (покушај),
Јужни Вијетнам, Еквадор,
Того, Сирија, Ирак

1964. Бразил, Боливија,
Јужни Вијетнам

1965. Индонезија (покушај),
Конго, Алжир, Јужни Вијетнам

1966. Централноафричка
Република, Гана, Буркина
Фасо (Горња Волта),
Нигерија, Сирија, Абу Даби,
Аргентина

оном што смо очекивали да ће Брусилев тражити од нас, то смо му дали реч без много премишљања, а Брусилев је на разстанку још додао: *Вероватно да овог месеца нећете примити на време ваше припадности, па сам зато наредио управнику официјерског одељења потпуковнику књазу Баграцину да вам стави одмах на расположење потребну суму за ваше издржавање.* Лепо смо се захвалили на пажњи, а неки су од нас одмах искористили управникову љубазност и поред тога што смо припадности примили на време.

У свом говору Брусилев не само да није ништа рекао против извршиоца мајског догађаја, већ је чак у неку руку показао и наклоност према њима, што сам онда тумачио као сатисфакцију због ранијих примедба појединих официјера које је и он чуо, али – после улоге коју је Брусилев играо пред и за време абдикације последњег руског цара тадашње ми се његово држање јавља сада у сасвим другом светлу.

Сутрадан сам тражио обданицу и већ у 7 сати био сам у возу за Петроград. То је био један од такозваних *дачних* возова чија је прва класа била сва у стаклу, с фотељама које су се могле окретати на све стране. У једном таквом вагону заузео сам место, док су сва остала места била попуњена редовном публиком састављеном већином из чиновника и официјера који су сваког јутра ишли на дужност у Петроград, а навече се враћали у разна *дачна* места дуж пруге. Већина је од њих читала јутарње новине у којима се говорило о детаљима мајског догађаја у Београду. Двојица су од присутних повели и разговор о томе, нашто су се ускоро и остали умешали, те је настала жива дискусија о тим догађајима. Разуме се да су се сви неповољно изражавали о извршиоцима, чак су их и безобзирно

критиковали. У томе се је највише истицао генерал штабни пуковник Мориц, иначе мој професор, који ме је видео и знао. Кад је говор пуковника Морица достигао врхунац безобзирности, умешао сам се и сам у разговор, поготово јер сам био у нашој униформи. Указао сам на једностраност посматрања тих догађаја од стране пуковника Морица, па сам почео да осветљавам и другу страну, тј. да указујем на поступке краља и Драге који су претходили и изазвали мајски поступак официјера. Ускоро се чуло прво појединачно: *и ето правда*, а затим се је расположење потпуно обратило, те је напосок дошло до општег повлађивања, да је пуковник Мориц ућутао и до краја вожње више није проговорио ни речи.

Судбина је хтела да после 18 година сретнем тада већ генерал-лејтенанта Морица као руског избеглицу у Вараждину. Изишао сам му у свему у сусрет и помогао му да буде постављен за контрактуралног чиновника у мојој команди, али за време читавих 5 година које је провео под мојом командом, случајно или намерно нисмо никад проговорили о напред поменутом догађају”.

ПУЧ 27. МАРТА 1941

Два дана након што су представници Владе Краљевине Југославије у Бечу потписали споразум о приступању земље Тројном пакту, око један сат иза поноћи 27. марта 1941. почеле су војне активности у престоници Београду на рушењу Владе и Намесништва. Групе пучиста и целе јединице које су они имали под својом контролом почеле су да заузимају Генералштаб, председништво Владе, Команду Београда, Главну пошту, Управу града, радио-

Београд, 27. март 1941 – блокада прилаза центру града

Пред зградом владе – јутро после пуча

станицу, електричну централу и водовод. Одмах су почела хапшења и привођење министара у Главни генералштаб. У ту завереничку централу доведена су и два краљевска намесника – Перовић и Станковић, док је кнезу Павлу посредством команданта IV армијске области у Загребу наложено да одустане од даљег пута на Блед и да се одмах врати у Београд. Поред бомбардера у приправности, пучисти су располагали у то време јединим модерним оклопним батаљоном у гарнизону. Гарда, тада најмоћнија војна формација у Београду, била је делом у рукама пучиста, а делом у рукама њихових симпатизера, који су били пасивни и без воље да им се супротставе. Пучисти су наступали „у име краља Петра II“, што није било тачно, јер је малолетни принц био ван догађаја, али је то снажно деловало и демотивисало оне који би им се, можда, супротставили.

Контроверзни војни удар у Београду 27. марта 1941. био је дело неколицине активних генерала и групе млађих официра из ваздухопловства и београдског гарнизона. Тај догађај, који су прижељкивале и Велика Британија, и СССР, и подстицан на разне начине, ипак је дело српске борбене традиције, изнесен на таласу општег народног незадовољства и сумње у исправност државне политике кнеза Павла, укључујући српско-хрватски споразум из августа 1939. године. Православна црква је такође подржавала и стварала то нерасположење. Генерал Петар Пешић, министар војни, генерал Петар Косић и многи други били су реалнији у проценама слабих изгледа у случају рата. Међутим, њих је са сцене помела традиција завереништва из 1903. године. Мода пучисти нису имали намеру да постављају војну, већ коалициону владу народног спаса, они су се, неуставно, на врло драстичан начин умешали у политику са врло тешким последицама. Оборено је намесништво, а малолетни краљ Петар II Карађорђевић проглашен је пунолетним и предат му је трон. Стара влада је била ухапшена. Хитлер је био лично уверењен и тренутно је одлучио да се Југославија казни, а посебно српски

народ. Историјски, тај акт је за велику и трагичну цену, коју су платили Срби, сврстао Југославију уз антифашистичку коалицију и обезбедио јој будућност и територијалне добитке после коначне победе. Југословени и Срби су слављени међу покоренима и међу Савезницима као фактор наде и моралне победе. Био је то велики морални капитал, раван оном после повлачења српске Војске преко Албаније 1915. године. У практичном смислу, балканска кампања ће утицати на одлагање немачког напада на СССР и тиме на компромитовање немачке непобедивости у касну јесен на руским просторима. Историчари су забележили како су после промене у Београду манифестовали омладина и грађанство у окупираном делу Француске, али и у оном тзв. слободном. Савезничка и америчка штампа славиле је пучисте и младог краља витеза.

Тај догађај био је пример како се политички материјализује једна традиција, једно душевно осећање. Остале су забележене многе емотивне реакције генерала, старих ратника, које су се поклапале са осећањима обичног српског човека. Сукобљавало се емотивно и традиционално са неком разложном аналитиком, базираном на поклањању вере у писмене гаранције великог Рајха, којих се он ни да тада није много придржавао.

ВОЂА ИЗ СЕНКЕ

Ваздухопловни генерал Боривоје Мирковић био је технички организатор преврата. У души конспиратор, он је још од 1937. покушавао да за своју намеру рушења компромитованог режима ударом придобије поједине високе генерале. Намеру је коначно остварио 27. марта. Без обзира на све касније последице, он је сатисфакцију налазио у одушевљењу српског народа за такав један чин. Генерал Симовић, који је коначно пристао да буде вођа из сенке и будући председник Владе, истурио се као противник политике попуштања

1967. Грчка, Сијера Леоне, Гана (покушај), Нигерија, Того

1968. Панама, Ирак

1969. Либија, Сомалија, Судан, Бразил

1970. Пакистан, Сирија, Боливија, Камбоџа, Оман

1971. Турска, Уганда, Боливија, Тајланд

1972. Гана

1973. Чиле, Уругвај, Грчка

1974. Кипар, Португал, Етиопија

1975. Бангладеш, Коморски Отоци, Нигерија, Чад

1976. Перу, Еквадор, Аргентина, Тајланд

1977. Пакистан

1978. Авганистан

1979. Иран, Никарагва, Боливија, Ел Салвадор, Гана, Јужна Кореја

1980. Централна Африка, Турска, Гвинеја Бисао, Суринам, Либериа

1981. Гана, Шпанија (покушај), Гамбија (покушај), Централна Африка, Пољска, Бангладеш (покушај), Суринам (покушај), Сејшели (покушај)

1982. Бангладеш, Кенија (покушај), Суринам (покушај)

1983. Гренада, Нигерија

1984. Мауританија

1985. Уганда, Нигерија

1986. Филипини (покушај)

1987. Аргентина (покушај), Филипини (покушај), Фиџи, Тунис

1988. Бурма, Аргентина (покушај)

1989. Панама, Филипини (покушај), Етиопија (покушај), Парагвај, Панама (покушај)

1990. Либериа, Нигерија, Тринидад и Тобаго (покушај), Нигерија (покушај), Аргентина (покушај)

1991. СССР (покушај), Хаити, Тајланд, Грузија

1992. Алжир, Сијера Леоне

1994. Гамбија

Актери: генерали Петар Косић, Павле Барјактаревић и Душан Симовић

Рајку и потписивању Тројног пакта. Имао је више дрских иступа пред кнезом Павлом и министром војним, тако да му је после потписивања Пакта претило пензионисање.

Трећи генерал који је најдиректније виђен као пучиста, генерал Богољуб Илић, позван је тек када је пуч успешно проведен да преузме дужност министра. Илић је током целог дана 27. марта својим наређењима покушавао да неутралише генерале из краљевог окружења и Команде Гарде, желећи да се солидаришу са пучистима и по његовом наређењу дођу у Генералштаб, али у томе није успео, све до насилног привођења генерала Косића и Стајића. Илић је био изразито нерасположен према премијеру Драгиши Цветковићу и кнезу Павлу, који га је отпустио као свог помоћника и потом пензионисао. Генерал није хтео да прими понуђену команду армије у Нишу. Симовић, Илић и Косић били су класни другови, добро су знали један другог, али исто тако је било анимозитета међу њима. Илићу је сметала Косићева углађеност и бојажљиво држање у преломним ситуацијама. Он је углађеност тумачио као снисходљивост како према брату генерала Живковића док су он и Косић као помоћници служили у Генералштабу, тако и касније, пред рат, према кнезу Павлу. Симовић је био незадовољан, јер је Косић био истрајан у образлагању нужности политике пристајања у незавидним околностима. Такође је могла постојати суревњивост зато што је Косић дошао на Симовићев ранији положај. Противници пучиста, опет, нису имали лепе речи за манире и карактер Симовића и Илића, па ни Боре Мирковића. Сматрали су их војницима без шире политичке културе. Када се узму у обзир сва сведочења савременика, приметно је да је знатан број активних и пензионисаних генерала одобравао рушење кнеза Павла и Драгише Цветковића.

Најенергичнији покушаји да се пуч сломи

долазили су од армијског генерала Петра Косића, начелника Генералштаба и гувернера краља. Настојао је да помоћу генерала на двору, команданта гарде Стајића, првог ађутанта краља Барјактаревића, управника двора Кљајића, ађутанта Лека и Жупањевца, команданта коњичке бригаде Гарде, поврати ред и дисциплину. Генерал Леко је био расположен да помоћу 2. и 18. пука на Бањици, и артиљерије Дунавске дивизије крене на пучисте у граду.

ПАСИВНИ КОМАНДАНТИ

Сви остали били су пасивни и једино прихватили да брину о физичкој безбедности краља. На крају, после преговора и натезања пучисти хапсе Косића и Стајића и одводе их у Генералштаб. Командант града Београда и командант Дунавске дивизије били су затечени у својим становима поред Генералштаба и одмах су ту блокирани, а командант Прве армије, који је тог тренутка изводио маневре на Фрушкој гори, није желео да ступа у акцију и пролива крв „због једне владе“. Можда је све те пасивне команданте од намере да гуше пуч спречило велико одушевљење грађана у Београду и другим местима Србије. Свест да је огромна маса на улицама, да су ту ђаци и студенти. Но, највероватније је пресудило осећање да је пуч, ипак, одраз општег расположења против сврставања уз земље Осовине, а против старих савезника. Кнез је са своје стране отклонио Мачекову понуду да генерал Аугуст Марић преузме команду у Загребу и крене на побуњенике. Он такође није желео да дође до крвопролића. Током целог извођења пуча погину је само један жандарм на обезбеђењу Радио-станице.

Шеф кабинета обореног министра Војске Петра Пешића, његов пасторак потпуковник Василије Светомира Матић, у разговору са Си-

мовићем 5. марта предлагао је да се пуч изведе одмах, да прогласе мобилизацију и потом ударе на Немце у Бугарској, те да се у земљи заведе диктатура. Симовић се са таквим предлогом није сложио и није био присталица војне диктатуре: „По питању састава Владе, генерал Симовић је остао при своме, да Владу састави од свих странака, неколико угледних људи ван партија”. Тако је и било, Влада је била концентрациона, а у њу су после преговора ушли, као равноправни партнери, и потпредседник др Влатко Мачек и министри ХСС-а.

Пучисти су покушали акцијом министра Нинчића да примире Италију и Немачку од тренутне реакције, али нису пристали на тражење немачког амбасадора Фон Херена да одмах демобилишу Војску. На другој страни одмах су поведени разговори са руским и енглеским представницима о помоћи и савезништву.

Тај догађај често се квалификује као контраверзан, јер су последице по Југославију и Србе биле тешке. Противници су оптуживали Британију да је она купила пуч и носиоце пуча. Историја је утврдила да Британци заиста јесу желели пуч и промену курса Југославије, да су принца Павла незаслужено пропагандно оптуживали за издају, упркос његовим стварним осећањима. али Чињеница је, ипак, да они сву пропаганду активност усмеравају и сав новац бацају на оне који нису успели да изврше пуч, првенствено на Земљородничку странку и организацију Народна одбрана. Њихови сарадници тек уочи пуча за вођу траже генерала из редова пензионисаних. Поменимо да се у подрумима британске амбасаде штампао чувени летак „Срби, Београде”, касније често припи-

сиван у дело КПЈ. Британски ваздухопловни аташе, који држи контакте са генералом Мирковићем, до последњег часа пред удар обавештава Лондон да се могу нечему надати тек за неколико дана. Он је критичног дана под изговором да разговара о набавкама ишао и код Симовића, али ни од њега није добио никакву потврду шта се за ту ноћ спрема.

Данас се, такође, чак и међу историчарима, превиђа да, без обзира на курс пристајања уз Осовину, Југославији није било места у *новом поретку*. Још од 7. јула 1940. њена судбина је била запечаћена. Њено комадање је било у потпуности испланирано, само се чекало повољан момент да се ствари на главним фронтovima у основним цртама заврше. Да ли је то значило да би драма наступила најкасније у време окупације вишијевске Француске у јесен 1942. године? Било је предвиђено да Србија буде сведена на границе нешто мање од оних пре балканских ратова и стављена под туторство. То ни кнез Павле, ни генерали Косић и Пешић, председник Цветковић, нису знали. Трагови те одлуке постоје у низу преживелих архивских фондова.

Спонтано одушевљење променама у Београду није се испољавало само у Грчкој, која је била усамљена у рату са Осовином на Балкану, поробљеној Француској, Великој Британији и САД, нису га акламовали само Срби у земљи, Београду и Шумадији, манифестације су захватиле Љубљану и градове у Словенији, Далмацији, у Црној Гори, у Новом Саду. Јављала су се поздравним телеграмима српско-хрватска удружења исељеника.

МАНИФЕСТАЦИЈЕ У ЉУБЉАНИ И СПЛИТУ

Загребачки лист *Обзор* од 28. ожујка 1941. доноси да је „Вијест о ступању Њ. В. Краља Петра II на пријестоље примљена у Сплиту са великим манифестацијама. Скоро цио привредни живот је јуче мировао. Народ се купио на Народном тргу и обали. У току јутра су извјешене заставе. Јучер поподне Војска је обишла градом, одушевљено поздрављена и обасипана цвијећем. Синоћ у 8 сати приређена је војничка бакљада, па су се том приликом поновиле манифестације”.

У истом броју тај лист од свог дописника из Љубљане даје опис тамошњих манифестација: „Соколско друштво је на вечер приредило манифестациону поворку којој се придружило много свијета. Клицало се Њ. В. Краљу, восјци, генералу Симовићу, председнику владе. У јутро је на свеучилишту дошло до великих манифестација, па су затим студенти са другом омладином формирали поворку и пошли градом, носећи слику Њ. В. Краља и државну заставу, те кличући краљу, Југославији и председнику владе. Градски начелник издао је проглас на грађанство, којим га је позвао, да

1996. Сијера Леоне

1997. Заир (Конго), Турска

1999. Обала Слоноваче,
Пакистан

2000. Еквадор,
Венецуела (покушај)

2003. Централноафричка
Република, Мауританија
(покушај), Сао Томе
и Принципе, Гвинеја Бисао,
Филипини (покушај)

2004. Конго (два покушаја),
Чад (покушај), Екваторијална
Гвинеја (покушај)

2005. Того, Непал (краљевски
пуч), Мауританија

2006. Филипини (покушај),
Чад (покушај), Тајланд,
Мадагаскар (покушај),
Фиџи

2007. Лаос (покушај),
Филипини (покушај),
Турска (покушај)

2008. Источни Тимор
(покушај)

2009. Мадагаскар, Хондурас

Кнез Павле и генерал Симовић

искити своје домове заставама те тако на видан начин искаже своје задовољство због доласка Њ.В. краља Петра II на пријестоље”.

Београдска *Политика* је већ у вечерњем издању 27. марта објавила ове вести из Словеније и друге детаљније описе манифестација и одушевљења догађајем.

НАДБИСКУП СТЕПИНАЦ О ПУЧУ

За разлику од неких других градова у Хрватској, у Загребу су тек комунисти успели да организују мале манифестације које је жандармерија у два наврата успешном акцијом распршила. Политички и верски лидери нису делили одушевљење. Тадашњи надбискуп Алојзије Степинац је у свој дневник 27. марта забележио (диктирао): „Поводом чланка *Привољели смо се царству небеском, тј. Царству Божије истине и правде, народне слогe и слободе*, а у вези изјаве српског патријарха Гаврила, *Тако вели г. Гаврило*. Међутим сва досадашња факта говоре о нечем другом, неголи о царству небескоме са стране православне цркве. Данас још не знамо у Загребу што је како је. Дознао сам да ни др. Мачек није имао појма о државном удару него је сазнао за њега преко радија, као и ми други. Мачек је тек доспιο да своју заштиту одмах изашаље у све јавне уреде и запосједне исте. Али из цијелог овог чина, тј. Државног удара опет избија на јаву чињеница да су Срби и Хрвати два свијета који се никад неће ујединити, док је један од њих у животу. Дух византизма је нешто тако грозно да је Свемогући, а Свезнајући бог у стању парирати интригама и подвалама тих људи. За нас је то нешто непојмљиво, да се уговори и обавезе кидају без икаквих скрупула”.

Следећег дана (28. марта) бележи да је из Београда дошао Канџић, који је био очевидац многих ствари за време пуча и који је тамо којешта дознао: „Ниједног поштеног човјека није било на улици да манифестира, већ је била у Београду разуларена маса жељна крви, ужитака и пара. Све у свему Хрвати и Срби два су свијета, сјеверни и јужни пол који се никада неће приближи-

Генерал Петар Косић

Генерал Боровоје Мирковић

Командант Гарде Михаило Стајић

ти, осим чудом божјим. Схизма је највеће проклетство Европе, скоро веће него протестантизам. Ту нема морала, ту нема начела, нема истине, нема правде нема поштења”.

Неколико дана касније (2. априла) диктира секретару: „Данас је преузвишени био код бана Шубашића. Разговору је присуствовао и др. Мачек. Надбискуп је изразио неповјерење према новој влади која је на овакав подли начин дошла на власт. Видјело се да ни Мачек не суди боље о томе. Али бан још увијек прилично намигује са Београдом и хоће да се нагоде. Надбискуп је замолио бана да пусти из интернације затворене националисте да их Срби не би поубијали као што се грозје. Бан је (на наговор и др. Мачека) пристао да најприје тамо стави поуздане хрватске жандаре, а онда их за пар дана премјести у Лепоглаву и онда пусти кући. Кошутић је био у Београду и како су Срби у великој неприлици, пристали су на увјете које је Мачек поставио”.

Четвртог априла надбискуп је уз своје дневнике приложио писмо бискупа др Квирина Бонефачића из Сплита, који на клеветнички начин денунцира догађаје у

Далмацији поводом 27. марта. За удар оптужује архијереје и попове православне, соколе и комунисте. Из писма се види да је био присталица инструкције свог надбискупа у вези са Пактом, и вајка се – „А шта можемо сада?”

Генерал Дунг Ван Мин није дуго остао на власти. И њега је у јануару 1964. збацио генерала Нгујен Кан. Имао је срећу да није погубљен. Поново је постао председник Јужног Вијетнама и предао је земљу снагама Вијетконга 1975, после чега је живео у америчком егзилу.

Нгујен Кан је сам искусио могућност да буде збачен већ у августу 1964. Вијетнамски револуционарни савет га је ипак 24. септембра сменио и оставио на положају начелника генералштаба. Међутим, он је наставио да влада из сенке. Следећи удар на де факто његову владу извршиће генерал Нгујен Ван Тие и ваздухопловни маршал Нгујен Кан у фебруару 1965. Војници су формално успоставили цивилну владу др Пан Хиј Куа. Премијери ће се мењати, а генерал Ван Тие остаће председник до слома 1975.

У суседној Камбоји није било мање трагично. У марту 1970. године премијер и генерал Лон Нол оборио је наследног принца Нородома Сиханука. Сам генерал постао је председник Кмерске Републике 1972. године и остао на тој дужности до 1975. године. Земљу је тресао грађански рат, а потом је постала поприште непрекидног америчког бомбардовања и агресије Вијетнама. Данас се у светској јавности помињу само Црвени кмери и њихов револуционарни терор, поља смрти и исељавање Пном Пена. Генерал Лон Нол предат је забораву.

